

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

студентки 2 курсу 5 м групи

спеціальності 081 «Право»

спеціалізації

«Комерційне право»

Харчук Марії Юріївни

Науковий керівник

к.ю.н., проф.

Фурса Євгеній Іванович

Гарант освітньої програми,

д.ю.н., проф.

Бакалінська Ольга Олегівна

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	8
1.1 Представництво в господарському процесі: виникнення і еволюція.....	8
1.2 Види, суб'єкти, підстави та форми представництва в господарському процесі.....	22
1.3 Участь представника в господарському судочинстві: сучасний стан судової реформи.....	33
1.4. Адвокатська монополія на судове представництво, стан сучасної реформи.....	40
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАТУСУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	60
2.1 Поняття та структура процесуального статусу представника в господарському судочинстві.....	60
2.2 Процесуальні засади діяльності адвоката-представника в господарському судочинстві	70
2.3 Особливості процесуального статусу адвоката-представника в господарському судочинстві.....	80
2.4 Повноваження адвоката-представника в господарському процесі.....	85
2.5 Відшкодування витрат на правову допомогу в господарському процесі.....	95
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	107

ВСТУП

Актуальність теми. Реалізація права на правовий захист як одного з невід'ємних прав людини передбачає справедливий розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом за умов забезпечення змагальності і рівноправності сторін та гарантування достатніх процесуальних можливостей для захисту своїх інтересів, включаючи право на ведення справи через представника (ст. 8 Загальної декларації прав людини 1948 року, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року).

Представництво у господарському суді має важливе значення у справах захисту суб'єктивних прав і законних інтересів сторін і третіх осіб, оскільки сприяє повному здійсненню їхніх процесуальних прав і обов'язків, в тому числі реалізації їх права на правову допомогу, особливо у випадках, коли представництво здійснюється адвокатом.

Важливим напрямом інтеграції України в європейський та світовий цивілізаційний простір є реформа правової системи країни, основні інститути якої повинні набути реальної спроможності ефективно захищати права та інтереси людини. Наріжним каменем правової системи є адвокатура. Перебуваючи на вістрі складних соціальних процесів, що відбуваються в державі, адвокати захищають найбільш значущі для кожної людини соціальні цінності – особисту свободу, майно, здоров'я, честь, ділову репутацію тощо.

Результативна діяльність адвоката з обстоювання цих фундаментальних засад можлива лише у випадку, коли в основу функціонування адвокатури закладено міцні теоретико-методологічні та законодавчі підвалини. Практика реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», на жаль, сигналізує про значні проблеми в цій сфері, свідченням чого стала слабкість механізму забезпечення прав та гарантій адвокатів у процесі здійснення професійної діяльності; збереження умов для вибіркового дотримання етичних та правових стандартів членами адвокатури або особами, які мають намір поповнити її лави тощо. Однією з основних причин

труднощів з реалізацією профільного закону є закладена під час його ухвалення концептуальна неузгодженість низки норм та інститутів, що є наслідком недостатньої розробленості в теорії базових понять науки про адвокатуру.

Обрана тема дослідження неодноразово привертала увагу представників науки господарського процесуального права, зокрема в новітній період. Водночас вивчення новітньої літератури дає підстави зробити висновок про відсутність комплексного дослідження щодо інституту судового представництва в господарському процесі на сучасному етапі. Так, частина наявних досліджень присвячені окремим аспектам судового представництва та лише в загальних рисах розглядають його основні положення. Крім того, окремі праці, в яких досліджувались питання судового представництва, певною мірою втратили свою актуальність у зв'язку із змінами в законодавстві, що пов'язані з проведенням судової реформи, та подальшим розвитком науки господарського процесуального права. Проведення судово-правової реформи в Україні передбачає оновлення матеріального та процесуального законодавства. Так, прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 року №1401-VIII вимагає науково-теоретичного осмислення правового регулювання здійснення судового представництва в господарських справах в контексті його новітніх змін та загальних тенденцій розвитку.

Таким чином, питання судового представництва адвокатом в господарських справах залишаються актуальними. Вказані обставини обумовили вибір теми даного дослідження та визначили його структуру.

Загальним проблемам представництва в господарському процесі, та участі в ньому адвоката, зокрема, приділяли увагу в своїх роботах такі вітчизняні автори, як В.Е. Беляєвич, С.С. Бичкова, О.І. Харитонова, Т.Б. Вільчик, О. Задніпровський, С.А. Халатов, Д.П. Ватман, В.А. Єлізаров, В.М. Шерстюк, М. Й. Штефан та інші. Проте ця проблематика не стала предметом комплексного дослідження, хоча й потребує постійної наукової уваги,

особливо в контексті сучасних змін, які відбуваються в Україні в умовах судово-правової реформи, що і зумовило необхідність дослідження проблем правового становища адвоката як процесуального представника у господарському суді.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у вирішенні комплексу теоретичних та практичних проблем правового статусу адвоката в господарському процесі.

Для досягнення поставленої мети сформовані такі основні задачі:

- розглянути судове представництво в господарському процесі: виникнення і еволюцію;
- дослідити види, суб'єкти, підстави та форми представництва в господарському процесі;
- розглянути особливості участі представника в господарському судочинстві;
- визначити поняття та структуру процесуального статусу представника в господарському судочинстві;
- встановити особливості процесуального статусу адвоката-представника в господарському судочинстві;
- дослідити процесуальні засади діяльності адвоката-представника в господарському судочинстві;
- розглянути повноваження адвоката-представника в господарському процесі;
- охарактеризувати відшкодування витрат на правову допомогу у господарському процесі;
- дослідити монополне становище адвоката.

Об'єктом дослідження є правові відносини, пов'язані із здійсненням судового представництва адвокатом в господарському судочинстві України.

Предметом дослідження є правовий статус адвоката в господарському процесі.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовувались історичний, діалектичний, формально-юридичний, системно-функціональний та інші загальні і спеціальні методи наукового пізнання. Так, історичний метод застосовано при дослідженні питань становлення й розвитку теоретичних напрацювань і правового регулювання судового представництва в господарських справах в Україні. За допомогою діалектичного методу досліджувався характер та склад інституту судового представництва. За допомогою формально-юридичного методу аналізувалися використовувані в науковій літературі та формулювалися авторські визначення понять, що застосовувалися в роботі. Системно-функціональний метод застосовувався в ході дослідження видів представництва та критеріїв їх класифікації, складових елементів правового статусу адвоката в господарському судочинстві та ін.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дослідженні положення, рекомендації й висновки можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності – при розробці й удосконаленні господарського процесуального законодавства України щодо судового представництва в господарських справах;
- у науково-дослідній роботі – при вивченні правової доктрини господарського процесуального права, а також для поглиблення теоретичних досліджень, пов'язаних із інститутом судового представництва;
- у правозастосовній діяльності – при здійсненні судового представництва в господарських справах;
- у навчальному процесі – при проведенні лекцій і практичних занять з дисциплін «Господарське право України», «Адвокатура України», «Позовне провадження», а також при підготовці відповідних підручників і навчальних посібників.

Публікації. Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Правове регулювання адвокатури у незалежній Україні»,

у збірнику наукових статей студентів «Правове забезпечення підприємницької діяльності». К.:Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – С. 242-245.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, 9 підрозділів, висновків та пропозицій та списку використаних джерел, який містить 118 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 114 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Представництво в господарському процесі: виникнення і еволюція

Представництво в господарському суді — це правовідношення, в силу якого одна особа (судовий представник) здійснює процесуальні дії в межах наданих йому повноважень від імені та в інтересах особи, яку він представляє (сторони, третьої особи), внаслідок чого безпосередньо для останнього виникають права й обов'язки. Довгий час відносини представництва у суді не мали законодавчого закріплення. Відтак, більшість юридичних актів вчинялись безпосередньо учасниками такого обороту, а роль і функції представництва зводились переважно до договірному представництву (договору доручення та представництва на підставі закону).

Виникнення судового представництва, перш за все, пов'язано з розвитком римського права. Варто вказати, що першою правовою пам'яткою Стародавнього Риму цілком справедливо вважаються Закони XII таблиць, прийняття яких стало результатом першої перемоги, здобутої плебеями у патриціїв. Оригінали XII таблиць не збереглися, проте уявлення про них ми маємо з фрагментів творів більш пізніх авторів. З правової точки зору, Закони XII таблиць (451 – 450 рр. до н.е.) являли собою систему правових положень щодо різних питань правового спілкування і норм, що відносяться до здійснення правосуддя, сімейних відносин, відносин власності, договірних зобов'язань та злочинів [42, с. 188].

Зміст Законів XII таблиць такий:

- 1) положення про цивільне судочинство (табл. I – II);
- 2) процес проти неналежного боржника (III);
- 3) положення про батьківську владу (IV);
- 4) опіка, спадкування, власність (V– VI);

- 5) зобов'язання з договорів та деліктів (VII – VIII);
- 6) публічне та сакральне право (IX – X);
- 7) різні доповнення до перших 10 статей (XI – XII).

Аналіз основних положень Законів XII таблиць дозволяє вказати на досить незначну роль представництва у захисті прав особи. Так, характерною особливістю цього джерела римського права на відміну, наприклад, від Інституцій Гая, є формальний характер, що призводив і до формального застосування його положень на практиці. Крім того, основною характеристикою римського приватного права є систематизація позовів та використання різноманітних форм процесу для зміни матеріальних відносин. Таким чином, предметно питання щодо інституту цивільного процесуального представництва у Законах XII таблиць не розглядалися, що не завжди відповідало соціально-економічним умовам розвитку тогочасного суспільства.

Більш істотне місце питанням щодо представництва було приділено у Інституціях Гая. Зокрема, у книзі 4 ст. 82 було передбачено, що позов може бути пред'явлений від імені самої особи, або від імені її процесуального представника. Причому перераховуються особи, які могли виступати у якості представника, а саме: уповноважені, опікуни та піклувальники [103, с.340].

Варто вказати, що у юридичній літературі звертається увага на особливу роль юристів у забезпеченні захисту прав. Так, їх діяльність мала здебільшого практичний характер, зокрема, передбачала надання юридичних консультацій, особливо щодо питань судового процесу; формулювання правових відповідей; редагування та підготовку юридичних актів; участь у судових процесах тощо [63, с.206].

Зауважимо, що в Стародавньому Римі сторони не мали права покладати на третіх осіб захист своїх інтересів, оскільки вони повинні були активно діяти та виступати в суді особисто. Дане правило впливало з існування індивідуальних зобов'язань та індивідуалізованих юридичних актів. Проте Юстиніан лише для окремих випадків дає перелік виключень із загального

правила і допускає представництво за народ – (виступав *magistratus*) – у зв'язку із неможливістю особистої участі міських общин у процесі та захисті своїх прав; за свободу – (*libertatus*) – оскільки раби були не суб'єктами, а об'єктами прав; стосовно опіки – (*tutor*) – оскільки дії, вчинені жінками, неповнолітніми та рсточителями, набирали юридичної сили лише після узгодження їх з опікуном. Також передбачалося представництво полонених, відсутніх у справах держави та юридичних осіб [88, с.4].

З урахуванням вказаних вище підстав інститут представництва почав існувати з необхідності, що виникала з нездатності сторони особисто виступати у процесі у зв'язку із статтю, віком, станом здоров'я, а також неможливістю бути носієм прав міськими общинами та корпораціями. Варто зазначити, що таке представництво у розглядуваний період нагадує сучасне представництво за законом, тобто, коли юридичні особи, неповнолітні та особи, над якими встановлено опіку чи піклування, не можуть особисто приймати участь у процесі та захищати свої законні інтереси, позаяк це виконує їх законний представник.

Необхідно вказати, що принциповою відмінністю сучасного процесуального представництва за законом та представництва за часів Римської імперії є його непрямий характер. Так, представник виступав від свого імені, однак за рахунок особи, яку він представляв, у результаті чого правові наслідки даного виду процесуального представництва розповсюджувалися не на особу, права та інтереси якої представляли, а безпосередньо на представника [72, с.117].

Певні новації в інститут процесуального представництва були введені зі становленням екстраординарного процесу, що було зумовлено встановленням абсолютної монархії, коли імператори не виявляли бажання довіряти ні виборним преторам, ні виборним суддям. Це, у свою чергу, викликало необхідність внесення певних змін до всієї судової системи. З точки зору аналізу ролі та місця цивільного процесуального представництва у екстраординарному процесі варто відзначити, що справи розглядались тільки

за участю сторін. Так, у разі неявки позивача справа припинялась, а у разі неявки відповідача – розглядалась за його відсутності [76, с.54].

Необхідно відзначити, що екстраординарний вид процесу допускав змагальність сторін, що забезпечувало можливість сторін використовувати усі наявні допустимі засоби та права для захисту своїх інтересів. Істотним нововведенням такого процесу було і те, що було запроваджено офіційний виклик відповідача до суду, а також допущено оскарження судового рішення, що безумовно стало важливим кроком на шляху становлення судочинства.

Таким чином, екстраординарний процес допускав участь у ньому представників сторін, однак більш значущу роль відігравали представники відповідача, оскільки сам відповідач міг і не брати участь у процесі. У той же час необхідно вказати, що більш вузькою, з точки зору виконання представницьких функцій, була роль представника позивача, з огляду на обов'язкову участь у процесі позивача особисто. За таких обставин процесуальний представник позивача виконував свої представницькі функції поряд із позивачем, тобто не замінював його повністю, а діяв паралельно з останнім.

Характеризуючи статус представника у римському праві, дослідники виділяють прямого представника та непрямого представника [72, с. 193]. Прямими представниками називалися особи, які діяли від імені господаря та за його рахунок. Натомість, непрямими представниками визнавалися ті особи, які діяли від власного імені, однак за рахунок господаря. У зв'язку з цим представництво розглядалось як пряме та непряме. Найбільш важливого значення надавалось прямому представництву, оскільки воно могло виходити як від юридичної, так і від фізичної особи. Так, пряме представництво допускалося у ряді випадків, зокрема:

- якщо це допускалось за статутом юридичної особи;
- якщо доручення виходило від посадової особи державного органу;
- якщо доручення виходило від приватної особи.

Представництво, головні риси якого сформувались ще у стародавні часи, дало життя різним правовим інститутам. З розвитком суспільства сфера застосування представництва охопила широке коло як майнових, так і немайнових відносин.

Більш суттєві зрушення у розвитку доктрини процесуального представництва сталися у юстиніанську епоху. У цей період за прокуратором закріплювались повноваження щодо представництва, зокрема, повіреного у договорі доручення. Крім того, певні обмежені повноваження щодо представництва визнаються за інстититором щодо продажу майна свого господаря.

На території сучасної України процесуальне представництво бере свій початок ще з часів Київської Русі (IX–XIII ст.). Це було обумовлено суспільно-економічними умовами, розвитком торгівлі та товарно-грошових відносин[110, с. 86].

Право Київської Русі сформувалось на основі пристосування звичаєвих норм і рецепції візантійського права до умов феодальної держави. Серед письмових джерел, безумовно, чільне місце займала Руська Правда. До неї належали фактично самостійні законодавчі акти – Ярославова Правда, Правда синів Ярослава, Руська Правда XII ст. та інші документи, що діяли в різні часи і багато в чому відрізнялись один від одного за змістом.

Щодо процесуального становища представників названого періоду у спеціальній літературі немає однозначної думки. Так, одні вчені зазначають, що роль захисників виконували рідні та приятелі сторін, «послухи» та «видоки». Холопи ж і закупи та деякі інші категорії членів громад могли бути свідками подій і виступати в суді, однак не мали права виступати свідками порядного життя, тобто не могли бути захисниками [47, с. 56].

У наукових дослідженнях зазначається, що перші згадки про судових заступників, хоча далеко ще не професійних, були знайдені у джерелах, датованих XIII ст. Вже в Литовській метриці згадуються судові захисники під назвами «посол» і «прокуратор». І хоча в Метриці не розшифровується суть

діяльності цих захисників, проте вказується, що «в праві мовил за другого». Щоправда, ще тривалий час сторони самі себе захищали в суді. Так, наводяться дані, що на 1107 справ, розглянутих господарським судом ще до прийняття Литовських Статутів, захисники згадуються лише у двох десятках справ [25, с. 49].

Падіння Давньоруської держави призвело до того, що її територія опинилась під владою сусідніх держав, передусім Литви та Польщі. Найбільш значущими джерелами права на цьому етапі стали Литовські Статути та Магдебурзьке право. Саме в цей період з'являються вже всі підстави говорити про становлення інституту професійного представництва в судах. За Магдебурзьким правом суд вислуховував обидві сторони, розглядав докази, опитував свідків. До участі у процесі допускався прокуратор – адвокат. На відміну від державних судів, адвокат у таких судах виконував роль не представника, а правозахисника сторони. У судовому процесі в українських магдебургіях спостерігається вплив українського (місцевого) звичаєвого права на іноземне за своєю природою.

Знаковим і показовим для історії українського права стали «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Хоч цей документ так ніколи і не був затверджений офіційно, проте він – результат п'ятнадцятирічної роботи видатних вчених-юристів, у якому акумулювались усі попередньо набуті знання, звичаї та традиції в українській правовій думці. Враховуючи викладені фактори, проект мав велике значення не тільки для історії. Як зазначають вчені, він фактично застосовувався й на практиці [25, с. 55].

Судовою реформою 1864 р. були закладені основи професійного інституту представництва. Важливим положенням Статуту цивільного судочинства 1864 р. було визнання права присилати замість себе в суд повірених. Останні ж мали той самий обсяг процесуальних прав, що й сторони, винятки з цього правила встановлювались законом. Усі процесуальні дії, вчинені в межах довіреності, були обов'язковими для довірителя. Крім того, закон допускав участь у процесі замість декількох позивачів або

відповідачів одного представника. Відповідно до Судових статутів адвокати називались повіреними і поділялись на дві групи: присяжні та приватні.

Важливо зазначити, що присяжні повірені знаходились у незрівнянно сприятливіших умовах для здійснення своєї професійної діяльності порівняно з приватними повіреними. Протягом багатьох років точилася гостра дискусія з приводу встановлення монополії на представництво в судах присяжними повіреними. Результатом такої дискусії став компроміс, відповідно до якого адвокатська монополія могла бути встановлена лише тоді, коли кількість присяжних повірених зможе задовольнити державу [56, с. 55]. Для вирішення цього питання необхідно було прийняти спеціальний нормативний акт, проте цього так і не сталося. Така ситуація зберігалася до листопада 1917 р.

Декретом № 1 «Про суд» від 24 листопада 1917 р. ліквідовувалася практично вся судова система, в тому числі скасовувалися інститути присяжної адвокатури та прокуратури. Відтепер представництво в суді міг здійснювати будь-який дієздатний громадянин. Так, адвокатура знову стала вільною професією, що відкинуло її у розвитку на півстоліття назад, у дореформені часи [22].

21 вересня 1922 р. затверджено Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами та підприємствами, відповідно до якого були створені арбітражні комісії центрального та місцевого підпорядкування. Розгляд справ у них здійснювався за правилами, встановленими цивільно-процесуальними кодексами союзних республік, враховуючи особливості підвідомчих арбітражним комісіям справ.

Активно та цілеспрямовано арбітражне законодавство почало розвиватись з 30-х років ХХ ст. Саме з цього часу приймаються та періодично оновлюються Положення про держарбітраж і Правила розгляду та вирішення справ держарбітражем, а також інші нормативно-правові акти щодо їх розвитку. Сторони беруть участь у розгляді та вирішенні справ через своїх відповідальних представників.

У 50-х роках ХХ ст. відбувся значний ріст господарської активності, що обумовив збільшення кількості справ, які розглядаються державним арбітражем. При цьому збільшується і вартість позовів. При перевірках Державного арбітражу неодноразово зверталась увага на те, що часто спори розглядались без участі однієї зі сторін. Наприклад, статистика за 1958 р. свідчить, що розглянуто було 4423 справи, з них: представники обох сторін були присутні при розгляді 921 справи, тільки представник позивача – 1062, лише представник відповідача – 1214, а в 1223 випадках справи були розглянуті за відсутності сторін [112, с. 149].

У Законі СРСР «Про державний арбітраж» від 30 листопада 1979 р. зазначається, що розгляд господарських спорів здійснюється державним арбітром за участі представників сторін [11]. Якщо сторонами в процесі можуть бути лише юридичні особи, то природно, що свої процесуальні права та обов'язки вони реалізують через представників. Представниками сторін у свою чергу є «керівники чи заступники керівників підприємств, установ, організацій та вищих по відношенню до них органів, державних органів або інші належним чином уповноважені особи» (ч. 2 ст. 15). Із вказаної норми випливає класифікація представництва за підставою виникнення: представництво за законом (керівники підприємств, установ, організацій, вищих та інших державних органів); представництво за довіреністю (як правило, працівники юридичних служб, головні юрисконсульти тощо) [79, с. 12].

У юридичній літературі радянського періоду підкреслювалось, що процесуальні правовідносини охоплюють всіх суб'єктів процесуального права і виступають формою здійснення їх процесуальних прав та обов'язків [44, с.19]. Разом з тим законодавець окремо виділяв осіб, які беруть участь у справі: сторін, третіх осіб, представників сторін та третіх осіб, тощо. Таким чином, було зроблено висновок, що представник виступає суб'єктом процесуальних правовідносин.

Слід зазначити, що для всіх суб'єктів процесуальних правовідносин характерними є наступні ознаки: наявність правосуб'єктності та заінтересованості у справі, однак заінтересованість останніх у результаті справи є різною. М.Й. Штефан та П.П. Заворотько зазначили, що заінтересованість представників не має самостійного характеру, а є вивідною від інтересу осіб, права яких вони представляють у процесі [51, с.6]. Проте, В.М. Шрестюк стверджував, що процесуальний представник у радянський період мав службовий чи суспільний юридичний інтерес у справі [109, с.69]. Крім того, важливим є той факт, що виконання переважної більшості процесуальних дій провадиться представниками без окремих повноважень, тобто у силу дії норм процесуального права. Саме тому позиція законодавця, який відносить представників до осіб, які беруть участь у справі, здається цілком правильною.

Таким чином можна зробити висновок, що інститут процесуального представництва виходив з того, що до осіб, які беруть участь у цивільній справі, відносили тих суб'єктів, процесуальна діяльність яких направлена на захист своїх матеріальних прав та інтересів, або державних та суспільних інтересів. Дослідники відзначали, що процесуальний представник, як і інші особи, які беруть участь у справі, отримав суб'єктивне процесуальне право на здійснення процесуальних дій, направлених на виникнення, зміну чи припинення процесу.

Д. Р. Джалілов усіх суб'єктів процесуальних правовідносин класифікував на три основні групи:

- особи, які захищають свої суб'єктивні права і інтереси – сторони, треті особи.
- особи, які здійснюють прокурорський нагляд – прокурор;
- особи, які захищають державні та суспільні інтереси – державні органи та організації, окремі громадяни, які захищають права інших осіб, представники [44, с.37].

У радянську добу було сформовано підхід, за яким процесуальне представництво розглядалось як відносини, де одна особа виконує процесуальні дії у межах своїх повноважень від імені та в інтересах іншої особи з метою надання їй допомоги у захисті її прав та сприянні судові у більш повному з'ясуванні всіх обставин справи [55, с.20]. Таким чином, крім процесуальних повноважень, наданих представникові законом чи особою, інтереси якої він представляє, у представника з'являється ще одне завдання, а саме – сприяти судові у більш повному, всебічному та об'єктивному розгляді та вирішенні справи.

6 листопада 1991 р. був прийнятий Арбітражний процесуальний кодекс України, який через 10 років було перейменовано на Господарський процесуальний кодекс, що встановив процедуру захисту охоронюваних прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Наразі найбільш повно питання правового режиму інституту господарського процесуального представництва регламентуються нормами Конституції України [1], Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України)[2], Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3], а також законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI (далі – Закон № 5076) [4], «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII [8] та ін.

Центральне місце у системі джерел інституту господарського процесуального представництва посідає Конституція України, норми якої є нормами прямої дії та мають найвищу юридичну силу, а всі інші закони та підзаконні акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Відповідно до ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Так, на території України судовий розгляд базується на принципах верховенства права, гласності, змагальності, безпосередності, незалежності суду тощо. Саме демократизм та

професіоналізм судового розгляду виступають основною ознакою дійсно правової держави.

Ст. 59 Конституції України надає кожному право на професійну правничу допомогу. У ній також визначено, що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Таким чином, норми Конституції України, яка є основним джерелом господарського процесуального права, закладають правове підґрунтя для правового регулювання відносин у сфері господарського судочинства і, зокрема, розвитку інституту господарського процесуального представництва.

Наступну сходинку у системі джерел інституту господарського процесуального представництва посідає ГПК України.

Відповідно до ст.2 ГПК України завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [2].

Положення даної статті дають змогу зробити висновок, що, враховуючи основне завдання інституту процесуального представництва у господарському процесі, останній виступає засобом реалізації правового захисту юридичних осіб, що забезпечується не лише нормами господарсько-процесуального законодавства, а й нормами Конституції України.

Глава 4 ГПК України «Учасники судового процесу» присвячена особам, які беруть участь у справі, їх правам та обов'язкам. Так, основні положення даного розділу передбачають наявність трьох груп осіб, які беруть участь у справі, а саме: учасники справи, представники, інші учасники судового процесу.

Інституту процесуального представництва у ГПК України присвячено окремий параграф глави 4, який має назву «Представники». Так, зазначено,

що сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь в судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Представником у суді може бути адвокат або законний представник. Також зазначено, що інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб представляють у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом. При розгляді справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених ст. 59 ГПК України [2].

Таким чином, ГПК України є кодифікованим нормативно-правовим актом, норми якого комплексно врегульовують правовий режим інституту господарського процесуального представництва.

Інститут господарського процесуального представництва має досить тісний зв'язок з цивільним правом [106].

Важливі положення щодо інституту господарського процесуального представництва закріплені у ЦК України.

Варто відзначити, що питанням представництва у ЦК України присвячено норми глави 17 розділу IV, який має назву «Представництво». Зокрема, згідно з частиною першою ст. 237 представництво визначається як право відношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє [3]. При цьому, частиною другою цієї статті зазначається, що не можуть бути представниками особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, та особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів. Частина 3 даної статті передбачає, що представництво в цивільних правовідносинах виникає на підставі юридичних фактів, визначених законодавством. Зокрема, до таких відносяться договір, закон, акт органу юридичної особи та інше.

Аналізуючи норми ЦК України, як джерела інституту представництва, в цивільному праві слід звернути увагу на ст. 238, яка визначає, які саме правочини має право вчиняти представник. Зокрема, частиною першою даної статті передбачено, що представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. Частинами 2 і 3 цієї статті встановлено, що представник не може вчиняти правочин, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє. При цьому представнику забороняється вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом [3].

З наведених норм видно, що кількість дій, які можуть бути здійснені за допомогою представництва, не є нескінченною. Ця стаття ЦК України якраз і визначає межі таких дій.

Зокрема, згідно з частиною 1 вищезазначеної статті ЦК України представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. Це положення стосується лише добровільного представництва, оскільки, наприклад, батьки чи опікун, будучи законними представниками, якраз і мають на меті «заповнити» недостатню дієздатність малолітнього [70, с. 158].

Правові наслідки вчинення правочину представником передбачені ст. 239 ЦК України. Зокрема, згідно з цією статтею правочин, вчинений представником, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє. Тобто представництво у ЦК України характеризується тим, що представник вчиняє правочин не від свого імені, а від імені особи, яку він представляє, внаслідок чого цивільні правовідносини виникають між особою, яку він представляє, та третьою особою.

Передбачено нормами ЦК України і право представника на передоручення своїх повноважень та вчинення правочинів з перевищенням

повноважень. Зокрема, в частині 1 ст. 240 вказується, що представник може передати своє повноваження частково або в повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом між особою, яку представляють, і представником, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє [3]. При цьому, положеннями статті передбачено, що представник, який передав своє повноваження іншій особі, повинен повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідні відомості про особу, якій передані відповідні повноваження (замісника). Невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

Що стосується вчинення правочинів з перевищенням повноважень, слід відзначити, що згідно зі ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим, зокрема, у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. У свою чергу, у частині 2 даної статті зазначається, що наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Аналізуючи норми ЦК України як джерела інституту представництва слід вказати, що його положеннями закріплено представництво за законом, комерційне представництво та представництво за довіреністю.

Зокрема, ст. 242 ЦК України передбачено, що представництво за законом можуть здійснювати батьки (усиновлювачі), які виступають законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Опікун також може виступати законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною [3]. При цьому слід вказати, що даний перелік не є вичерпним, адже частиною 3 даної статті передбачено, що законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа.

Що стосується комерційного представництва, то воно регламентовано ст. 243 ЦК України, яка дає визначення комерційного представника. Так, комерційним представником є особа, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності. Частиною 3 даної статті передбачено, що повноваження комерційного представника можуть бути підтвержені письмовим договором між ним та особою, яку він представляє, або довіреністю [3].

Згідно зі ст. 244 ЦК України представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватись за довіреністю. При цьому воно може ґрунтуватись також на акті органу юридичної особи. Частина 3 даної статті визначає довіреність як письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

1.2. Види, суб'єкти, підстави та форми представництва в господарському процесі

Одним із дискусійних питань представництва в суді є питання поділу його на види [74, с. 40]. У вітчизняній та зарубіжній літературі можна зустріти достатньо різнопланові підходи до цього питання, що свідчить про його складність та багатоаспектність.

Практично усі автори дисертаційних досліджень з даної тематики так чи інакше розглядали питання про класифікацію та види судового представництва.

Зокрема, С.А. Чванкін пропонує здійснювати класифікацію представництва у цивільному процесі за наступними критеріями: процесуальні ознаки осіб, яких представляють; ознаки осіб, які здійснюють представництво; ступінь заміщення особи, яку представляють; спосіб виникнення представництва; юридична значущість волевиявлення осіб, яких представляють, для виникнення представництва [107, с. 191–192]. На думку

І. А. Павлуника, представництво в цивільному судочинстві можна поділити за трьома основними напрямками: за підставами виникнення; за процесуально-правовою ознакою осіб, яких представляють; за видом осіб, яких представляють [74, с. 183]. Дещо подібним чином В.С. Заяць пропонує систематизацію видів представництва за підставами виникнення; категоріями осіб, щодо захисту інтересів яких здійснюється представництво; категоріями осіб, які здійснюють представництво [63, с. 8]. Г. З. Лазько виділяє поділ за специфічними підставами виникнення процесуального представництва; цивільно-процесуальним статусом осіб – ініціаторів процесуального представництва; процесуальним статусом процесуальних представників; способами виникнення процесуального представництва [65, с. 8].

С.С. Бичкова в якості критеріїв поділу представництва на види розглядає процесуальний статус особи, представництво інтересів якої здійснюється; юридичну природу особи, представництво інтересів якої здійснюється; підстави виникнення процесуального представництва [30, с. 321].

Ще більшу різноплановість підходів щодо класифікації судового представництва можна зустріти в навчально-науковій літературі. Зокрема, М. Й. Штефан відзначив, що у навчальній і науковій цивільно-процесуальній літературі представництво поділяється на такі види: добровільне, законне, представництво на підставі статутів, положень й на інших спеціальних підставах; законне, статутне і добровільне; добровільне і обов'язкове (добровільне поділяється на договірне і громадське); законне, договірне, громадське і офіційне; законне, добровільне, юридичних осіб, громадське; факультативне і обов'язкове; добровільне (договірне), профспілкове, добровільне юридичних осіб, представництво за недієздатних; договірне, законне, громадське; природне і юридичне: законне (необхідне), фактичне, договірне (добровільне) тощо [110, с. 159–160].

В юридичній літературі висловлюються різні підходи до класифікації судового представництва. Однією з найбільш поширених на сьогодні в

літературі, а також чи не найбільш давнім слід вважати поділ судового представництва залежно від підстав виникнення.

Так, на думку І.А. Павлуника, поділ судового представництва на види за підставами виникнення є основним (фундаментальним) і не виключає можливість його поділу за іншими напрямками [74, с. 46]. На пріоритетності критерію підстави виникнення відносин з представництва в судочинстві при здійсненні його класифікації наголошує і В.С. Заяць [53, с. 7]. Підтримуючи таку точку зору, вважаємо, що свідченням життєздатності класифікації за цим критерієм можна вважати те, що окремим її видам присвячено дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.

В найбільш загальному вигляді в межах даної класифікації виділяють основні два види представництва: договірне і законне. При цьому в літературі можна спостерігати як змішування термінів, якими позначають види представництва в рамках даної класифікації (зокрема, ряд авторів як синоніми розглядають терміни «договірне» та «добровільне» [64, с. 354]), так і ототожнення даної класифікації з іншими видами класифікацій (найбільш часто змішуються класифікації «обов'язкове-добровільне» та «договірне-законне» судове представництво).

Чи не найбільшу кількість різновидів представництва за підставами виникнення пропонували виділяти окремі радянські автори. Так, І. М. Ільїнська та Л.Ф. Лесницька пропонували поділ процесуального представництва за підставами виникнення на такі види як: добровільне (договірне) представництво; представництво батьків (усиновлювачів) від імені та в інтересах своїх дітей; представництво на основі адміністративного акта опікунів та піклувальників; представництво громадських організацій; представництво вищестоящими організаціями від імені нижчестоящих; офіційне представництво [55, с. 28]. Д. М. Чечот у системі процесуального представництва пропонував виділити: законне представництво; представництво за призначенням; законне представництво від імені

юридичних осіб; офіційне представництво; громадське представництво; добровільне представництво [108, с. 105].

І.О. Табак, виходячи з положень російського процесуального законодавства, говорить про існування трьох цілком самостійних видів судового представництва: договірної (добровільної), законної та за призначенням суду (офіційної) [94, с. 141]. У той самий час інший російський науковець Є.Г. Тарло за підставами виникнення виділяє законне, договірне, статутне та офіційне представництво [95].

Таким чином, коли йдеться про здійснення класифікації судового представництва за критерієм підстав його виникнення, слід уточнити зміст даного класифікаційного критерію, а також коректність поділу.

На відміну від інших питань судового представництва, одноманітність в поглядах різних авторів тут відсутня. Так, Г.З. Лазько вважає, що офіційне (законне) представництво ґрунтується на актах цивільного процесуального законодавства, а договірне – на цивільно-правовій угоді між довірительом та процесуальним представником [65, с. 109]. На думку С.А. Чванкіна, два види представництва – законне і договірне – можна визначити в залежності від підстави виникнення: в одному випадку представництво може виникнути тільки за наявності договірних відносин між особою, яку представляють, і представником, в інших – для виникнення представництва укладання договору не потрібне, воно виникає з закону, адміністративного чи судового акта за наявності таких юридичних фактів, як споріднення, усиновлення, встановлення опіки і піклування та ін. [107, с. 115]. І.А. Павлунік вважає основною ознакою законного представництва те, що воно здійснюється в інтересах неповнолітніх, недієздатних та інших осіб, які не в змозі захистити свої права та інтереси у суді; договірне ж представництво виникає не інакше як на підставі укладеного між представником та особою, яку він представляє, договору доручення (іншого цивільно-правового договору) чи трудового договору [74, с. 45].

Окрім названих класифікацій, враховуючи специфіку господарського процесу України, можна виокремити також наступні види представництва залежно від:

1) кількісного складу суб'єкта, що здійснює представницькі функції в господарських процесуальних відносинах:

- одноособове представництво (наприклад, адвокат, керівник юридичної особи);
- колективне представництво (наприклад, комітет кредиторів, можливість реалізації представницьких повноважень якого пояснюється специфікою господарського процесу, а саме – провадження у справі про банкрутство загалом та, зокрема, його окремих процедур). Якщо ж суб'єкт господарювання виявив бажання, щоб його інтереси в господарському процесі представляли одночасно два представники (наприклад, адвокат і керівник юридичної особи), то таке представництво все одно вважатиметься одноособовим, оскільки представники при цьому є самостійними учасниками процесу, які мають різний правовий статус та можуть діяти незалежно один від одного (хоч і від імені та в інтересах одного довірителя). У свою чергу, правова природа комітету кредиторів обумовлена його колективно-колегіальним характером;

2) виду провадження у господарському процесі:

- представництво у позовному провадженні, у порядку якого вирішуються спори про право;
- конкурсне представництво, що здійснюється у межах провадження у справах про банкрутство;

3) характеру інтересів, які захищаються в господарському суді:

- представництво приватних інтересів;
- представництво публічних інтересів.

Є. Харитонов та О. Харитонova розглядають представництво як міжгалузеву категорію приватного та публічного права, оскільки

представництво може бути спрямоване на захист як індивідуального інтересу приватної особи, так і публічного, колективного інтересу;

4) рівня професійності виконання представницьких функцій:

- професійне (адвокати України та адвокати іноземної держави);
- непрофесійне представництво (усі інші види).

5) державної приналежності осіб, чий інтереси представляються в суді:

- представництво суб'єктів господарювання України;
- представництво іноземних господарюючих суб'єктів.

Склад суб'єктів, які мають право брати участь у справі через представника, визначено законом. Коло цих суб'єктів обмежується особами, які беруть участь у справі, перелік яких є вичерпним. Згідно зі статтею 56 ГПК України брати участь у господарському процесі через представника мають право: сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи [2].

Що ж стосується осіб, які мають право бути представниками в суді, то за загальним правилом, виходячи з положень ГПК України, представником у суді може бути законний представник, адвокат або особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених ст. 59 ГПК України.

Таким чином, чинне процесуальне законодавство нашої держави на сьогодні не містить закріпленого переліку осіб, які можуть здійснювати судове представництво.

Водночас в процесуальній літературі мають місце спроби навести перелік осіб, які можуть здійснювати судове представництво. Зокрема, до числа таких осіб відносять: адвокатів; працівників підприємств, установ, організацій у справах цих організацій; уповноважених профспілок у справах працівників, а також інших осіб, захист прав і законних інтересів яких здійснюється профспілками; уповноважених організацій, яким законом, статутом або положенням надано право захищати інтереси членів цих організацій; співучасників за дорученням інших співучасників та ін. [73, с.

248–253]. Слід підкреслити, що подібні переліки були актуальними в період дії попереднього процесуального законодавства, проте на сьогодні вони втратили актуальність.

Однак в законодавстві окремих країн подібний підхід все ж існує. Так, в ст. 72 ЦПК Республіки Білорусь визначено, що представниками в суді можуть бути: адвокати; працівники юридичних осіб – у справах цих осіб; уповноважені громадських об'єднань (організацій), яким законом надано право представляти і захищати в суді права та законні інтереси членів цих громадських об'єднань (організацій) та інших осіб; уповноважені організацій, яким законодавством надано право представляти і захищати в суді права та законні інтереси інших осіб; законні представники; близькі родичі, чоловік (дружина); представники, призначені судом; один з процесуальних співучасників – за дорученням цих співучасників; патентний повірений [23].

Загалом вважаємо, що слід погодитися з С.А. Чванкіним стосовно недоцільності закріплення в законодавстві переліку осіб, які можуть здійснювати судове представництво, оскільки представник – це, насамперед, особа, наділена повноваженням здійснювати процесуальні дії в інтересах і від імені особи, яку представляють [107, с. 71]. Однак, враховуючи Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII [5], вказане стосується тих випадків, коли представництво може здійснюватися не лише виключно адвокатами. Вивчення законодавства зарубіжних держав дозволяє зробити висновок, що на сьогодні закріплення вичерпного переліку осіб, які можуть здійснювати судове представництво, як правило, пов'язане з закріпленням так званої «монополії адвокатів на здійснення судового представництва» та обмеження кола суб'єктів, які допускаються до участі в судовому розгляді в якості представників. Однак в Конституції України (ст. 131-2) закріплено дещо інший підхід: визначено не перелік осіб, виключно яким дозволяється здійснювати судове представництво, а категорію справ, в яких законодавством

може бути передбачено можливість здійснення судового представництва не адвокатами.

У будь-якому випадку специфічною ознакою суб'єктів господарського процесуального права, яка дозволяє їм вступати в господарські процесуальні правовідносини і бути носіями процесуальних прав та обов'язків, є наявність у представника господарської процесуальної правосуб'єктності. Господарська процесуальна правосуб'єктність представників має певні особливості прояву, регулюється спеціальними нормами і обумовлена вимогами закону. Як відзначив Д.В. Іванчулинець, процесуальне законодавство висуває ряд вимог до такого учасника процесу, окреслюючи таким чином, які суб'єкти можуть виконувати у суді роль судового, у тому числі й законного, представника [57, с. 101].

Варто звернути увагу також на положення ГПК України, у ст. 59 якого визначено, що представником у суді може бути адвокат або законний представник. Проте вже в наступній частині даної статті є виняток із даної норми, а саме: існування «малозначних спорів, малозначних справ». І в даному разі вимогами є лише вісімнадцятирічний вік і дієздатність фізичної особи [2].

Проблема, яка тут може виникнути, буде стосуватися тлумачення дефініції «малозначні спори», тобто якими ознаками повинен бути наділений спір, щоб він характеризувався як малозначний. Чи це буде прив'язка до суми грошового боргу, чи організаційно-правової форми даних суб'єктів господарювання, чи, можливо, якісь інші умови?

Положення ЦК України ясно дають зрозуміти, що інститут адвокатури, хоча і в недосконалому вигляді, але стає основним засобом для захисту своїх прав і законних інтересів у випадках існування судового розгляду господарських спорів.

Тоді виникає питання, як же бути керівнику підприємства, установи або організації в разі судового провадження? Чи наймати адвоката, який і буде надавати таку правову допомогу, але до якого ще немає довіри, та який

потребує досить багато часу на введення у справу, чи все ж таки витратити кошти та час на перекваліфікацію своїх штатних юристів, які надають допомогу вже не один десяток років?

Ця проблема стане найбільш неприємною для суб'єктів господарювання, адже немає сенсу тримати в себе на роботі юрисконсультів, які матимуть повноваження лише в даних структурах без дозволу представлення інтересів у судах.

Також, відповідно до положень ст. 53 ГПК України, у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Одним із важливих питань, що виникає при здійсненні судового представництва, є питання про підстави допуску представника до участі в процесі та підтвердження його повноважень. Цьому питанню надається особливе значення, оскільки допуск представника до участі у справі та документ, що стверджує його повноваження, є одним із фундаментальних положень процесу та реалізації права на представництво в суді [107, с. 138].

При цьому слід чітко розуміти, що «підстави виникнення судового представництва» та «підстави допуску (вступу) в процес особи в якості судового представника» – це дещо різні категорії, оскільки підставами виникнення відносин судового представництва є певні юридичні факти та їх склади, а підставами допуску – певні документи, які представник пред'являє суду на підтвердження своїх повноважень; повноваження представників на ведення справи в суді повинні бути засвідчені відповідно до визначених вимог, визначених в законі.

Необхідно відзначити, що виходячи з загальнопоширеного в літературі поділу відносин представництва на внутрішні (матеріальні) та зовнішні

(процесуальні), документи, які підтверджують статус та повноваження судового представника, як правило, є відображенням матеріально-правових відносин між представником і довірителем. Тому, як відзначає С.А. Чванкін, для різних видів представництва законодавством висуваються не завжди однакові вимоги щодо підтвердження їх повноважень в суді, а також по-різному визначаються обсяг та умови здійснення процесуальних прав [107, с. 112].

Так, частина 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що документами, які посвідчують повноваження адвоката у випадках надання правової допомоги, є:

- договір про надання правової допомоги;
- довіреність;
- ордер;
- доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [4].

У свою чергу, статтею 60 ГПК України визначено такий перелік документів, що підтверджують повноваження представників;

- довіреність фізичної або юридичної особи;
- свідоцтво про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна;
- довіреність або ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Представник за договором є найбільш поширеним видом представництва в господарському процесі. У договорі, що укладається між довірителем і адвокатом, крім істотних умов, вказується предмет доручення, а виходячи з його змісту – також конкретні повноваження, якими наділяється адвокат для його належного виконання. Таким чином, укладання договору про надання правової допомоги є юридичним фактом, з яким закон пов'язує настання процесуальної правосуб'єктності адвоката-представника.

На підставі договору про надання правової допомоги адвокату видається ордер на участь у справі як представника. Значення ордера полягає в тому, що він підтверджує право адвоката на участь як представника у процесі по конкретній справі. Саме з моменту пред'явлення ордера суду, в провадженні якого перебуває господарська справа, у адвоката виникають особливі можливості – процесуальні повноваження. В свою чергу, до ордера обов'язково додається витяг з договору, у якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій.

Слід зауважити, що п. 14 Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2012 р. № 36, передбачено, що ордер встановленої цим Положенням форми є належним та достатнім підтвердженням правомочності адвоката на вчинення дій в інтересах клієнта. Про обмеження правомочності адвоката, встановлені угодою про надання правової допомоги, останній або керівник адвокатського об'єднання (бюро) зобов'язані вказати на звороті ордера (п. 14 Положення) [12].

Таким чином, проаналізувавши види та підстави представництва в господарському процесі, можна навести власну класифікацію та виділити наступні форми процесуального представництва:

- 1) договірне – підставою виникнення такого представництва є цивільно-правовий договір доручення або ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;
- 2) законне – пропонуємо розуміти у його класичному розумінні для позначення процесуального представництва осіб, які з певних причин не володіють повною дієздатністю, або безвісно відсутніх осіб;
- 3) статутне представництво, яке здійснюється органами юридичної особи на підставі локальних-правових нормативних актів (наприклад, при розгляді справ у малозначних спорах (малозначні справи));

4) господарсько-процесуальне представництво, яке здійснюється прокурором в силу закону і свого посадового становища і має публічно-правовий характер.

1.3. Участь представника в господарському судочинстві: сучасний стан судової реформи

Як відомо, адвокатура є найважливішим правовим інститутом будь-якої держави, що стоїть на захисті основоположних прав громадян і юридичних осіб. Від того, наскільки вона ефективно організована, законодавчо захищена, в значній мірі залежить впевненість кожного громадянина у гарантуванні його прав. Надання адвокатами на професійній основі різних видів кваліфікованої юридичної допомоги фізичним і юридичним особам має особливо важливе значення для забезпечення ефективного захисту їх прав та законних інтересів від будь-яких видів свавілля з боку недобросовісних громадян, підприємців, їх клієнтів, а також з боку держави – некомпетентних і недобросовісних посадових представників різних органів державної влади.

В умовах формування громадянського суспільства і створення вільної, ринкової, конкурентоспроможної економіки зростає значення правової допомоги як гарантії в механізмі захисту прав і охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб. У Конституції України закріплюється фундаментальне положення, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина – це прямий обов'язок держави (ст. 3 Конституції України [1]). Саме держава взяла на себе обов'язки гаранта життєвих цінностей і благ особистості.

Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. У розвинутому громадянському суспільстві адвокатура і

адвокати є основними професійними суб'єктами реалізації цього конституційного права у всіх видах судочинства.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4] визначено організаційно-правовий статус адвоката, засоби і способи виконання професійних завдань та обов'язків, вид і розмір відповідальності за якість, своєчасність і ефективність надання послуг адвокатами.

Суб'єкт надання правової допомоги в організаційно-структурному плані являє собою систему організацій, осіб, що діють в установленому порядку та здійснюють даний вид діяльності. В особистісному плані суб'єктом надання правової допомоги є особа, що володіє спеціальними знаннями в галузі юриспруденції, як правило, підтвердженими документом про фахову юридичну освіту.

При цьому, основним суб'єктом надання кваліфікованої правової допомоги виступає саме адвокат. Дійсно, адвокатура в цьому переліку займає особливе положення. Саме вона покликана забезпечити права і законні інтереси людини і громадянина в процесі здійснення правоохоронної діяльності шляхом надання кваліфікованої правової допомоги.

За своєю природою і соціально-правовим змістом інститут правової (юридичної) допомоги адвокатури знаходиться у тісному взаємозв'язку з інститутом судової влади. Конституційне право на правову допомогу (ст. 59 Конституції України) справедливо відносять до основних конституційних гарантій права на доступ до правосуддя, яке, у свою чергу, є невід'ємною складовою права на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Ефективність останнього значною мірою зумовлюється і рівнем правової допомоги, яка надається адвокатами. Як справедливо відзначає Т. Г. Морщакова, право на допомогу професійного юриста – одна з процесуальних гарантій, що сприяє забезпеченню справедливого судового розгляду [91, с. 89]. Вважаємо, що право на правову допомогу є гарантією забезпечення прав і законних інтересів не тільки учасників судочинства, а й суспільства і держави в цілому.

Визнання тісного зв'язку адвокатури і судової влади, а також того, що надання адвокатами професійної правової допомоги є необхідною умовою реалізації судового захисту прав і свобод особистості, ставить, у свою чергу, низку питань взаємодії адвокатури та суду. Ці питання можуть мати як правовий, так і морально-психологічний характер. У будь-якому випадку відповідь на них може мати значення і для функціонування та перспектив розвитку як адвокатури, так і судової влади.

Як наголошує С. Я. Фурса, адвокат не може бути реальним та ефективним правозахисником наодинці, він є частиною механізму, що охороняє право. «Адвокатура необхідна так, як і правосуддя» [101, с. 245].

Як зазначає С. Ф. Сафулько, одним з аспектів (стандартів), якого дотримується більшість адвокатур світу і які Україні треба ще втілювати, є потреба в адвокатурі, її визнання у суспільстві як інституту, що в якості свого призначення має винятково забезпечення незалежного і високопрофесійного захисту, представництва і правової допомоги. Уявити нинішні демократії без адвокатури, яка це призначення реалізує, було б дуже складно [86, с. 244].

Зауважимо, що, захищаючи інтереси довірителя, адвокат у той же час стоїть і на сторожі інтересів права. І це питання чітко визначено вітчизняним законодавцем. Так, відповідно до ст. 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокату забороняється укладати договір про надання правової допомоги і він зобов'язаний відмовитися від виконання договору, зокрема, у випадку, якщо результат, досягнення якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких він наполягає, є протиправними.

Цивілізаційний досвід діяльності юстиції дозволяє зробити висновок про те, що взаємозв'язок адвокатури із судовою системою, пов'язаний посадовими відносинами, створює сприятливі умови для авторитету закладів правозахисників і професійної надійності формування судових органів.

Судова влада у сучасному суспільстві, будучи інтегрованою в державний механізм, виконує функцію посередника у спорах між учасниками суспільного життя та є досить ефективним засобом примирення і розв'язання

соціальних конфліктів. У цьому головна соціальна цінність правосуддя й основна причина, через яку суб'єкти соціального життя конституують судову владу.

Існуючі норми багатьох держав передбачають, що на ринку правових послуг можуть здійснювати діяльність професійні адвокати, а також особи, які не мають статусу адвоката. Адвокатська монополія на надання юридичних послуг передбачає фактичну та юридичну неможливість здійснення вищезазначеної діяльності будь-якою бажаною особою. Основне завдання монополії – не наділення кого-небудь конкурентними перевагами стосовно іншого, а підвищення якості юридичних послуг, виведення із «сірого» обороту юристів, які не мають не стільки статусу адвокатів, скільки теоретичного і практичного досвіду, навичок і вмінь, але й водночас надають юридичні послуги на підприємницькій основі. Стосовно адвокатів існує цілком прозора та жорстка схема допуску до професії: юридична освіта, відповідний досвід, теоретичні та практичні навички, успішне подолання кваліфікаційних випробувань.

Адвокат повинен володіти набором професійних і моральних якостей, серед яких висока теоретична та практична підготовка, ораторські здібності, високий рівень правосвідомості та правової культури, – бути професіоналом своєї справи для того, щоб відповідати високому званню «адвокат». Встановлення підвищених вимог до осіб, які претендують на звання адвокат, має на меті створення гарантій надання кваліфікованої юридичної допомоги та максимального дотримання прав громадян.

Закріплення в ст. 124 Конституції України доктринальної засади про те, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі пов'язана, із створенням в Україні умов для реалізації конвенційного положення, встановленого у пункті 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [15] щодо забезпечення кожному права на «справедливий суд». З прийняттям Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. № 192-VIII [7], який закладає правові

основи для проведення чергової судової реформи, яка б забезпечила ефективний захист прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб у судовому порядку, практичну реалізацію права на справедливий суд, було внесено зміни в усі процесуальні кодекси України саме щодо перегляду судових рішень Верховним судом України [58, с. 87].

Метою діяльності адвоката в господарському процесі є надання юридичної допомоги клієнту, і тільки таким шляхом інститут представництва може сприяти вирішенню задач правосуддя: справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Отже, процесуальною формою участі адвоката у господарському процесі є інститут представництва, який дозволяє йому виконувати правозахисну (правозаступницьку), представницьку і функцію сприяння здійсненню правосуддя. Це надає адвокату можливість реалізувати основне конституційне завдання, яке полягає у захисті прав і свобод людини та громадянина та юридичних осіб.

Також слід зазначити, що без допомоги захисника в галузі права заслухати складну господарську справу в суді складно. Адже тягар доказування в господарських справах покладено на самі сторони, на їхніх представників і захисників, функції яких найчастіше здійснюють адвокати.

Представник по господарських справах завжди детально проаналізує ту чи іншу справу, складе господарський позов та представить в господарському суді інтереси особи, що звернулась за допомогою до нього.

Усе ж таки варто зазначити, що частіше за все представник учасника процесу у господарському судочинстві є штатним юристом підприємства. Але останнім часом через зміни у підвідомчості господарських справ, зокрема, через розгляд господарськими судами корпоративних спорів та справ про приватизацію, збільшується кількість «найнятих» правознавців, рівень знань та вмінь яких не завжди відповідає необхідним реаліям судочинства.

Крім цього, необхідно пам'ятати, що господарський процесуальний представник зобов'язаний сумлінно вести справу у суді, користуватися належними йому правами і виконувати господарсько-процесуальні обов'язки. Посадові особи підприємств, установ, організацій, а також адвокати, які виконують функції процесуального представника у господарському судочинстві, за несумлінне ведення справи можуть нести передбачену чинним законодавством відповідальність.

Важливо зазначити, що ГПК України, поряд із ЦПК України, практично не приділяє окремої уваги особливостям правового статусу адвоката як представника сторін і третіх осіб, за винятком згадки про адвоката «лише в контексті можливості стягнення витрат за послуги адвоката стороні, на користь якої ухвалено рішення» [113, 467] та порядку посвідчення повноважень такого представника. Так, п. 6.3 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 21 лютого 2013 року № 7 «Про деякі питання практики застосування Розділу VI Господарського процесуального кодексу України» [9] та Рішенням КСУ від 11 липня 2013 року № 6-рп/2013 по справі № 1-4/2 [17] передбачається, що компенсації підлягають тільки витрати, які були сплачені стороною за отримання послуг саме адвоката, а не будь-якої особи, яка надавала правову допомогу стороні у справі.

Повна і справедлива компенсація всіх витрат на правову допомогу є однією із основних гарантій забезпечення права особи на професійну правову допомогу і взагалі її доступу до правосуддя. Це зумовлено тим, що «якщо витрати сторони – «переможця судового процесу» на юридичні послуги не будуть компенсовані за рахунок опонента, таку перемогу сміливо можна вважати «пірровою». Адже управнена сторона фактично залишиться постраждалою»[40]. Можливість компенсації таких витрат визначає сутність професійної діяльності адвоката та слугує одним із критеріїв відмежування його статусу від статусу інших осіб, які надають юридичні послуги, зокрема й у цивільному та господарському процесі.

Тож заслуговують на увагу положення редакцій процесуальних кодексів, що передбачені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII (стаття 126 ГПК є майже аналогічною статті 137 ЦПК України), якими врегульовуються питання щодо витрат на професійну правничу допомогу. Так, з одного боку, позитивними є норми, які визначають складові елементи розміру витрат на правничу допомогу адвоката, необхідність подання доказів на підтвердження такого їх розміру та дотримання критеріїв його співмірності, а з іншого – недоцільним є використання законодавцем термінів «послуги адвоката», «роботи адвоката», які не співвідносяться з природою професійної діяльності адвоката. Щодо розміру витрат на правничу допомогу адвоката, то він повинен бути співмірним із: складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи [6].

Без сумніву, позитивним є встановлення на законодавчому рівні вказаних критеріїв співмірності, які повинні враховуватися при визначенні розміру витрат на правничу допомогу адвоката. Слід зауважити, що в даному питанні нові Правила адвокатської етики - [13] зробили певний крок назад, оскільки у частині 3 ст.33 попередніх Правила адвокатської етики зазначалися фактори, що повинні були братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару (які були достатньо якісними за своїм змістом та відповідали міжнародному досвіду з цих питань). Виходячи з цього, незрозумілим залишається, чому цей перелік факторів не отримав свого відображення в новому законодавстві про адвокатуру. У чинній редакції Правил адвокатської етики лише зазначається, що адвокат має право у

розумних межах визначати розмір гонорару виходячи із власних міркувань, при цьому можуть враховуватися складність справи, кваліфікація, досвід і завантаженість адвоката та інші обставини (ч. 3 ст. 28).

Крім питань щодо витрат на професійну правничу допомогу, які передбачені ГПК України та ЦПК України, майже аналогічно врегульовують і питання, що стосуються: поділу учасників судового процесу; участі у справі представника; осіб, які можуть (не можуть) бути представниками; їх повноважень в суді; документів, що підтверджують такі повноваження, тощо. Все це додатково підтверджує нашу позицію про міжгалузевий характер правового інституту процесуального представництва та необхідність сприйняття адвоката-представника, у тому числі і в господарському судочинстві, як суб'єкта, що наділяється відносною процесуальною самостійністю.

1.4. Адвокатська монополія на судове представництво, стан сучасної реформи

Вступивши до Ради Європи, Україна взяла на себе ряд зобов'язань, які стосуються, насамперед, приведення її правової та політичної систем у відповідність до вимог Ради Європи [21]. Сьогодні Національна асоціація адвокатів України (НААУ) також стоїть перед нагальною потребою визначення нових векторів подальшого розвитку, що зумовлено загостренням політичної ситуації, рядом зовнішніх загроз та внутрішніх ризиків, погіршенням соціально-економічних показників у країні, трансформацією правової системи, що не могло не відобразитись на українській адвокатурі в цілому та на НААУ зокрема.

Варто зазначити й те, що у зв'язку з відсутністю плану заходів з реалізації стратегії реформ НААУ роль адвокатури як елемента, що забезпечує змагальність у процесі, неухильно знижується. Хоча є сподівання, що адвокати самі зможуть долучитися до процесу розробки стратегії реформи

адвокатури та подальшої імплементації передбаченого у ній плану заходів. Це має бути важливий та новітній документ, який повинен надалі пройти широке публічне обговорення. Він стане основою для подальшої роботи Національної асоціації адвокатів України, інших об'єднань адвокатів, надасть нове дихання подальшому реформуванню адвокатури в нашій країні.

План заходів з реалізації стратегії реформ адвокатури повинен увійти до нової програми Президента щодо державної правової політики під умовною назвою «Юстиція 2020». При тому необхідно забезпечити закріплення в Конституції[1] та законах суспільного значення, ролі та місця адвокатури України у правовій державі. Добитися цього – одне з головних завдань керівництва НААУ.

Інституційний розвиток можна назвати одним з головних принципів подальшого реформування української адвокатури, серед яких також слід відзначити єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави, організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі партнерства, реформування інституту адвокатури в рамках вже існуючих міжнародних принципів і стандартів як в галузі надання юридичної допомоги, так і в області адвокатської діяльності, позиціонування адвокатури як незалежної саморегульованої організації, підпорядкованої інтересам не держави, а суспільства і спрямованої на забезпечення положень ст.59 Конституції України, а саме на надання професійної юридичної допомоги.

Аналізуючи перспективи розвитку адвокатури України, слід звернути увагу на необхідність інституційного підходу до її подальших реформ, який передбачає врахування наступних аспектів.

Одним з самих, якщо не найбільш обговорюваним і критикованим питанням концепції реформування адвокатури в Україні є питання про введення так званої адвокатської «монополії» на представництво сторін у суді. Іншими словами, допускати до участі в судових процесах лише адвокатів – осіб, які мають відповідний статус.

Однією з основних ознак, яка свідчить про існування правової держави, є створення державою механізму, який має реальну можливість забезпечити права, свободи та законні інтереси людини. Тож ми повністю погоджуємося з твердженнями тих науковців, які вважають, що «правову державу не можна уявити без адвокатури» [89, с. 67], «правова держава без висококваліфікованої і незалежної адвокатури – фікція, вона не лише нездатна забезпечити пріоритет прав і свобод людини, але й не в змозі забезпечити собі елементарного існування» [84, с. 6].

Правова захищеність громадян, що включає в себе, зокрема, наявність надійних гарантій прав і свобод особистості, за твердженням І.І. Зайцевої, є однією з ознак, що характеризують правову державу, де особливо важливого значення набуває діяльність адвокатів, покликаних надавати кожному кваліфіковану юридичну допомогу [52, с. 18].

Все це вказує на те, що одним з основних елементів механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, якому відведена особлива роль в правовій державі, без сумніву, є адвокатура, рівень розвитку якої в цивілізованому світі «розглядається як індикатор демократії в суспільстві». Така особлива роль зумовлена тим, що «головна соціальна місія, фундаментальне призначення адвокатури – це захист прав людини». Як слушно зазначає І.Л. Трунов: «Адвокат за своїм статусом – основна персона в механізмі надання кваліфікованої юридичної допомоги. Якщо лікар відповідає за здоров'я пацієнта, то адвокат може вплинути на все подальше життя людини – долю, професію, добробут тощо» [98, с. 11].

Крім ст. 1 Конституції України, згідно з якою, як ми уже зазначали, Україна визнається правовою державою, слід врахувати й положення ч. 1 ст. 59 (кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав) та ч. 1 ст. 131-2 (для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура) Конституції [1]. Це свідчить про те, що адвокатура отримала конституційну прописку, відповідно до якої за

нею закріплена особлива роль у забезпеченні прав, свобод та законних інтересів людини, що автоматично перетворює її на ключову правозахисну інституцію у сучасній правовій системі України.

У цьому разі потрібно врахувати й положення ст. 3 Конституції України, згідно з яким утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Аналізуючи положення цієї статті, О.А. Коваль зазначає, що «для реалізації цього обов'язку створюються відповідні інститути» [45, с. 121], вказуючи при цьому на особливий характер правового інституту адвокатури, діяльність якого спрямована на допомогу державі у виконанні нею певних функцій, визначених Основним Законом.

Ми поділяємо позицію О.А. Коваль, оскільки аналіз положень ст. 3 та ст. 59 і 131-2 Конституції України дає можливість дійти висновку, що саме держава взяла на себе обов'язок гарантувати забезпечення прав і свобод людини як одних із основних життєвих цінностей особи. Проте вона, в свою чергу, передала (делегувала) вже адвокатурі виконання функції щодо надання правової допомоги особам. Тож слушною є думка С. Сафулько, яка вказує, що «через адвокатуру як інститут громадянського суспільства правова держава забезпечує своїм громадянам можливість реально відчувати їх права і свободи» [85, с. 6]. Адвокатура виступає як інститут, що покликаний забезпечити конституційні гарантії громадян на кваліфіковану юридичну допомогу.

Щодо особливостей конституційно-правового регулювання статусу адвокатури, то слід зауважити, що хоча положення ст. 59 та 131-2 Конституції України є фактично єдиними, які спрямовані на врегулювання такого статусу в цілому, все ж ще декілька норм статей Конституції «в тому чи іншому аспекті торкаються діяльності української адвокатури з надання правової допомоги». Такою нормою, зокрема, є положення ч. 4 ст. 29, згідно з якою кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з

моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Окремі аспекти діяльності адвокатури закріплені й в положенні ч. 2 ст. 63 Конституції України, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. У цьому разі заслуговує на увагу твердження, наведене Т.В. Варфоломеевою та С.В. Гончаренко, які зазначають, що «права і свободи, передбачені статтями 29, 59, 63 не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції), тобто право на захист, згідно з Конституцією України, є правом абсолютним, і тому будь-яке втручання у здійснення цього права з боку держави має визнаватися неправомірним» [35, с. 19].

В аспекті здійснюваного дослідження потрібно врахувати й те, що ст. 131-2 чинної редакції Конституції України, якою по суті визначається конституційно-правовий статус адвокатури, розміщена в Розділі VIII «Правосуддя». Крім цього, цією ж статтею закріплюється норма, згідно з якою незалежність адвокатури гарантується. Все це дає можливість дійти висновку, згідно з яким на конституційному рівні адвокатуру визнано як незалежний інститут, який займає самостійне місце в механізмі здійснення правосуддя. Позитивним аспектом чинної редакції Конституції України є й те, що в ній вже відсутня ч. 2 ст. 59 (для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура).

Наявність такої норми, як зазначав С.Ф. Сафулько, мимоволі перетворювала адвокатуру й адвокатів у «рішал», а не правозахисників, позаяк адвокати «справ не вирішують», а представляють (захищають) інтереси, права та свободи суб'єктів, щодо яких уповноваженими органами справи розглядаються і вирішуються [85, с. 134]. Натомість положення ч. 4 ст. 131-2 діючої редакції Конституції України вже передбачає, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Такою нормою український законодавець

фактично встановлює монополію адвокатури щодо захисту та представництва особи в суді, які по своїй суті є основними видами адвокатської діяльності.

Тож прогресивною є позиція українського законодавця, яким було внесено вищевказані зміни до Конституції України (щодо правосуддя) [5], а саме: було доповнено її ст. 131-2, в якій зазначається, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, і закріплено положення, згідно з яким виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Цією ж статтею передбачено, що законом можуть визначатися винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Аналіз положень цієї статті дає можливість стверджувати, що Конституцією України фактично встановлюється монополія адвокатури на захист від кримінального обвинувачення та представництво іншої особи в суді, про що тривалий час на політичному рівні та в юридичній українській літературі йшла жвава дискусія. Потрібно врахувати, що в перехідних положеннях до Конституції (п. 11) закріплюється поетапний механізм запровадження такої монополії.

Ідея про допуск до суду лише адвокатів (тобто про заборону допуску осіб, які надають послуги, не пов'язані з адвокатськими), безумовно, відповідає інтересам самих адвокатів, так як вони отримали б можливість з приписаного їм Законом про адвокатську діяльність поля так званої «правової допомоги» перейти без будь-яких зусиль в поле надання юридичних послуг та оперувати на цьому полі без будь-якої конкуренції, яка повинна бути незмінним атрибутом підприємницької діяльності.

Оскільки надання юридичних послуг є підприємницькою діяльністю, то така діяльність адвокатів йде врозріз із Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому адвокатська діяльність – незалежна

професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [4].

Адвокатура – це історично сформований інститут. Адвокати за законом здійснюють саме «правову допомогу», і тому їм заборонено займатися підприємницькою діяльністю. Сама структура адвокатури, особливості оподаткування, що не дозволяють брати на витрати витрати, та інші особливості явно показують, що надання ними юридичних послуг не відповідає духу їх правового регулювання. Так, Закон про адвокатську діяльність все ж містить норму про те, що адвокати мають право надавати юридичні послуги, але, в контексті всього закону, якщо його читати систематично, дана норма не повинна трактуватися як така, що дозволяє адвокатам здійснюється не адвокатські послуги.

Однак, не треба забувати про інтереси ще однієї сторони процесу – про саму сторону спору в суді, який і наймає собі представника. Особливо наочно важливість фігури представника в суді видна в економічних справах, включаючи і інвестиційні суперечки.

З погляду сторони спору положення про те, що їхні інтереси в суді можуть представляти тільки адвокати – було б прямим порушенням їх права на адекватний судовий захист. У той час, коли в країні існує цілий загін кваліфікованих юристів світового рівня, які можуть на найвищому рівні представляти інтереси сторін у суді, вимога використовувати лише адвокатів розцінювалося б як величезний крок у бік погіршення інвестиційного клімату. Адвокати не можуть конкурувати за якістю своєї роботи з економічних справ з юристами, які працюють в юридичних фірмах:

1. Адвокатура влаштована так, що кожен адвокат працює практично поодиноці. В силу суворої адвокатської таємниці адвокат не може ділитися своїм досвідом з іншими адвокатами. Це означає, що клієнт не може отримати повноцінної ради та послуги. У той час як в юридичній фірмі клієнтські таємниці зберігаються колективно. Клієнт отримує доступ до десятиліттями напрацьованого колективного досвіду всіх юристів фірми.

2. Економічні та зовнішньоекономічні спори, спори у сфері господарської діяльності в більшості випадків передбачають необхідність вивчення великої кількості документів, фактів, доказів та їх аналізу. Адвокат поодинці без командної роботи, яку може забезпечити юридична фірма, просто не зможе впоратися з таким обсягом роботи, особливо в стислі терміни

3. Стороною, наприклад, інвестиційного спору часто виступає іноземна компанія, що вимагає знання представником іноземних мов. І тут варто зауважити, що тільки одиниці адвокатів володіють іноземними мовами і мають на додаток до української і іноземну юридичну освіту, яка дозволяє краще розуміти клієнта, що дає їм додатковий комфорт.

Дане питання також важливо розглянути в аспекті інтересів держави. Якщо навіть звернути увагу тільки на фінансовий ефект даного нововведення, то стане ясно, що держава недоотримає до бюджету астрономічні суми у вигляді податків.

Таким чином, можна зробити висновок, що ідея про допуск до суду лише адвокатів не вирішує проблем, які автори цієї ідеї намагалися вирішити.

Так, на сайті Президента України до набуття чинності змін до Конституції була опублікована електронна петиція [16] щодо відміни положень законопроекту про запровадження монополії адвокатури. У ній говорилось, що наслідком прийняття передбачуваних змін до Основного Закону для звичайних юристів (не адвокатів) буде обмеження права вільного доступу до професії, а для громадян – значне подорожчання юридичних послуг. З іншого боку, українці відзначають, що в даний час правозахисники (і адвокати, і просто юристи), користуючись низькою юридичною грамотністю населення і всілякими прогалинами у законодавстві, мають можливість, навіть не переступаючи рамки закону, обманювати клієнта, наприклад, надаючи неякісні послуги або не надаючи їх зовсім. Відзначимо, що, на жаль, сьогодні інститут адвокатури як такої вельми дискредитував себе в очах громадськості. Основними причинами недовіри громадськості стали,

насамперед, низький рівень професіоналізму та адвокатської етики серед правозахисників.

Звичайно, ця ситуація вимагає законодавчого втручання в діяльність інституту адвокатури. І якби процес монополізації адвокатської діяльності зміг навести порядок на ринку надання юридичних послуг, він був би прийнятий громадськістю позитивно. Однак для цього, вважають експерти, внесення правки до Конституції недостатньо, цей процес набагато складніше.

Сучасний ринок юридичних послуг в Україні досить об'ємний як за кількістю надаваних послуг, так і за обсягом проходячих через нього фінансових коштів. Українські адвокати є на цьому ринку основними учасниками. Саме тому, саме адвокатську спільноту особливо хвилює питання, кому і на яких умовах буде дозволено надавати кваліфіковану юридичну допомогу. Перед тим як перейти безпосередньо до українського ринку юридичних послуг, звернемося до зарубіжного досвіду в цьому питанні[60, с. 142].

У деяких державах надання будь-якого виду юридичної допомоги є монополією адвокатів. Наприклад, в Ізраїльському законодавстві існує таке поняття як «ексклюзивність або винятковість адвокатської професії». Це означає, що наданням будь-якої юридичної допомоги населенню можуть займатися тільки особи, які мають спеціальну ліцензію – рішайон, тобто члени Ізраїльської колегії адвокатів. Ця заборона стосується як до представництва в судах, так і до іншої юридичної допомоги, наприклад – юридичного консультування.

В інших державах фактична монополія адвокатів закріплена лише по відношенню до судового представництва. Так, Федеральний закон Швейцарії «Про судоустрій» щодо представництва у Федеральному суді встановлює наступне: «Діяти як представник в цивільних і кримінальних справах можуть тільки патентовані адвокати та викладачі права швейцарських університетів»[75, с. 72]. Так само, відповідно до ордонансу В'єтнаму,

юристи, що надають приватні консультації не мають права брати участь у судових розглядах.

Необхідно відзначити, що зазначені положення не знайшли свого закріплення в законодавстві більшості країн, зокрема, держав – колишніх республік СРСР.

У більшості законодавств зарубіжних держав виняткове право надавати юридичну допомогу належить адвокатам лише у кримінальному судочинстві. Це положення закріплене, наприклад, в законодавстві держав Вірменія і Киргизстан. Згідно з законами цих держав професійний захист у кримінальних справах здійснюється тільки адвокатами[104, с. 44].

Законодавство ряду держав юридично допускає участь не адвокатів в якості захисників. Ними можуть бути, в різних правових системах, викладачі права, у тому числі технічних навчальних закладів, просто юристи чи інші особи в індивідуальному порядку допущені судом до захисту. На практиці ж ці норми або не застосовуються, або тлумачаться правозастосувачем обмежено. Наприклад, в одному з рішень Вищого земельного суду Карлсруе (Німеччина) зазначається, що особа, яка не є адвокатом (якщо це навіть юрист), не володіє необхідною особливою здатністю здійснювати захист у кримінальних справах.

З приводу надання юридичної допомоги в господарських судах та судах у цивільних справах, більшість держав допускає юристів не адвокатів до судового представництва. Однак у правозастосовчій практиці більшості держав існує однозначне розуміння того, що тільки адвокати можуть надавати будь-яким особам будь-яку юридичну допомогу, у тому числі в рамках судового засідання, а юрисконсульти надають її лише в межах тієї юридичної особи, де вони здійснюють свої професійні функції в якості найманого працівника.

З одного боку, неприпустимо створювати умови, коли особам певної професії (в даному випадку адвокатам) надаються виключні права на надання

громадянам юридичної допомоги, оскільки монополізація не кращим чином позначиться на якості надаваних юридичних послуг.

З іншого боку, безконтрольний допуск до надання юридичних послуг може також відбитися на їхній якості самим негативним чином.

Нам видається, що спроби введення адвокатської монополії на кваліфіковану юридичну допомогу будуть згубні не стільки для її отримувачів, скільки для самого адвокатської спільноти.

По-перше, держава, «даруючи» адвокатам монополію, тим самим отримує моральне право здійснювати більш жорсткий контроль над адвокатською корпорацією. Це протиречить одному з вихідних положень адвокатури – її незалежності.

По-друге, конкуренція тільки всередині адвокатської корпорації є недостатньою і призведе, в кінцевому рахунку, до погіршення якості і збільшенню вартості їхніх послуг.

По-третє, адвокатська монополія призведе до погіршення іміджу адвокатів. В очах населення адвокати будуть прирівняні до транспортних, нотаріальних та інших монополій.

Варто відмітити, що в науковому середовищі питання про адвокатську монополію не знайшло гарячих прихильників. Однак деякими адвокатами обгрунтовано було поставлено питання про нерівність конкурентних умов між адвокатами та іншими учасниками ринку юридичних послуг.

Нам видається, що адвокатській спільноті в боротьбі за «рівність ринкових умов» більше зусиль необхідно приділяти не ускладненню життя «вільним юристам» або іноземним адвокатам, а підвищенню якості та престижу адвокатури. Органи адвокатського самоврядування зобов'язані створити такі умови, при яких довірителю і в голову б не могла б прийти думка про те, що кваліфіковану юридичну допомогу він може отримати, десь ще крім української адвокатури.

В українській правовій дійсності склалася ситуація, коли фізичні особи сприймаються законодавцем і, отже, правозастосувачами як найбільш слабка

сторона в будь-яких правовідносинах з юридичними особами та органами державної влади. Така слабкість проявляється насамперед у презумпції їх правової неграмотності і незахищеності. Причому ступінь цієї «недієздатності» така, що надання масової безкоштовної юридичної допомоги громадянам зведено в ранг соціальної політики нашої держави [67, с. 6].

Показовим прикладом служить законодавство в галузі трудових і споживчих відносин, а також практика його застосування з перекосом у бік несправедливо скривджених працівників і споживачів. Є ще банальний приклад – кримінальний процес, в якому слабкій стороні, що знаходиться під пресингом державного обвинувачення, гарантована кваліфікована юридична допомога, втім, далеко не ефективна, враховуючи обвинувальний ухил кримінального правосуддя в Україні.

У озвученому контексті розумно вживати словосполучення «юридична допомога» в лексичному його значенні, яке спрощено можна визначити як професійне адвокатське сприяння фізичним особам щодо захисту їх прав. При такому термінологічному підході державне втручання у відносини між особами, що надають юридичну допомогу, та особами, її отримують, виглядає як логічна, виправдана і розумна міра.

Інша українська правова традиція – сприйняття законодавцем учасників економічних правовідносин, а саме господарських товариств та інших юридичних осіб, а також громадян, що володіють статусом індивідуального підприємця, як професіоналів, які в силу свого положення повинні розбиратися у всьому, що стосується їх діяльності; повинні завжди діяти з належною уважністю і обачністю при здійсненні своїх прав і обов'язків; відповідати за свої дії навіть без провини.

Передбачається, що зазначена група суб'єктів може і повинна обслуговувати свої юридичні потреби самостійно, залучаючи в разі потреби сторонніх консультантів і несучи повну відповідальність за свій вибір перед усіма.

Тут має сенс вживання словосполучення «юридичні послуги», що припускає наявність вільного ринкового та договірною характеру відносин, які дозволяють мати можливість вибору будь-якого виконавця юридичних доручень. Такий виконавець, будь він адвокат або приватнопрактикуючий юрист, так само, як і замовник, є учасником вільних економічних відносин – рівноправною і незалежною стороною цивільно-правового договору на надання юридичних послуг.

Планована зміна давно сформованого порядку речей введенням адвокатської монополії призведе до об'єднання зазначених двох груп до одного знаменника і допущенню, що абсолютно всі учасники будь-яких правовідносин, які не в змозі самостійно захищати себе або вибирати на ринку незалежних виконавців для надання юридичних послуг, будуть потребувати правової допомоги з боку найбільш сильного в цьому сенсі суб'єкта – адвоката [93, с. 122].

Тобто вибір конкретного консультанта для виконання того чи іншого юридичного доручення ніколи не буде більше ґрунтуватися на принципах свободи договору та свободи конкуренції.

Таким чином, наявна перша об'єктивна перешкода введення адвокатської монополії – це природним чином сформована правова традиція, заснована на сучасному розумінні українським правом свободи підприємницької діяльності, свободи договору та свободи конкуренції, яка розділяє юридичну допомогу та юридичні послуги.

Існуючий правовий дуалізм, повинен влаштовувати всіх учасників дискусії навколо юридичної професії, так як неможливо його подолати без заподіяння шкоди обом протидорчим сторонам, причому, постраждає найсильніше адвокатура.

Про це побічно говорив в одній своїй роботі, присвяченій СОТ та юридичним послугам Олександр Муранов – один з апологетів адвокатської монополії: «Якщо спробувати кому-небудь в СОТ роз'яснити, що юридичну допомогу адвокатів не слід називати послугами, то навряд чи можна чекати

іншої реакції, ніж поблажливе здивування». Дійсно, терміни «ринок» і «торгівля» використовуються в СОТ щодо всіх сфер надання платних послуг.

Враховуючи завзятість, з якою українська держава прагнула до Світової організації торгівлі, і факт вступу України до СОТ, то адвокатам варто всерйоз хвилюватися за свою долю. Адже в світлі швидкого входження до СОТ схема об'єднання юридичної професії під прапором адвокатури неминуче призведе до «комерціалізації» адвокатури та поширенню на її діяльність поняття «юридичні послуги», як це прийнято в усьому світі.

Зайвим буде говорити про небажаність для адвокатів такого сценарію, адже тоді адвокатська діяльність перестане носити публічно-правовий характер з усіма витікаючими наслідками. Тому прихильникам адвокатської монополії необхідно переключитися на збереження status quo, а не намагатися розширити свій вплив.

Також розділення адвокатів на судових і несудових призведе до істотного подорожчання юридичних послуг, оскільки клієнт змушений буде платити кожному з цих видів.

Другою об'єктивною перешкодою введення повної адвокатської монополії – це встановлений законом непідприємницький характер діяльності адвокатів. Штучність і нелогічність такого стану речей очевидна, адже надання платних юридичних послуг, хоча навіть за діючої зараз адвокатської монополії відносно, наприклад, захисту прав підозрюваних у скоєнні кримінальних злочинів, неминуче породжує внутрішнькорпоративну конкуренцію з використанням всього набору ринкових інструментів.

Такий реальний стан, проте використовувати фінансово-економічну модель, побудовану на механізмі обходу закону, для функціональної консолідації галузі було б зовсім не вірно. Очевидно, що існуючі форми адвокатських утворень не дозволяють легально консолідувати кадрові ресурси і накопичувати прибуток[113, с. 470].

Так, наслідки запровадження сьогодні виключної адвокатської монополії в Україні на доктринальному рівні є питанням дискусійним.

Примітно, що, пропагуючи чергове нововведення, влада намагається прив'язати його до успішного досвіду за кордоном. Проте в цьому випадку, схоже, ідею про абсолютну адвокатську монополію було «вирвано з контексту». Адже важливим є те, що в розвинутих країнах паралельно існують інститути державної адвокатури, а також некомерційні організації, фінансовані державою, які надають безкоштовні юридичні послуги з широкого кола питань малозабезпеченим верствам населення. В Україні ж, на жаль, проблема можливості надання кваліфікованої безоплатної правової допомоги й досі залишається не розв'язаною.

Вочевидь трафаретне реформування може виявитися досить небезпечним у реаліях корумпованого суспільства. Наразі існує висока вірогідність маніпуляції адвокатською корпорацією та порушення принципу незалежності адвокатів, які перебуватимуть під постійною загрозою позбавлення права на провадження професійної діяльності. Тільки в країні з розвинутою правовою системою та культурою монополія не матиме шансів набути ознак узурпації.

На нашу думку є більш правильний спосіб вивести з ринку юридичних послуг не кваліфікованих та нікому не підконтрольних юридичних компаній та юристів. Одним з таких способів є створення Саморегульованих організацій (СРО) на ринку юридичних послуг.

Вперше, поняття «саморегульована організація» (*self-regulatory organization*) було використане у законодавстві США за часів політики Т. Рузвельта. У ті часи, створення таких організацій передбачалося Законом про ринок цінних паперів, відповідно до якого асоціаціям учасників ринку цінних паперів, національним фондовим біржам, Муніципальному правлінню з регулювання ринку муніципальних цінних паперів та зареєстрованим кліринговим агенціям надали статус саморегульованої організації. Закон про фінансові послуги Великобританії (який сьогодні втратив чинність) вживав поняття «*self-regulating organization*», та визначав, що інвестиційну діяльність

регулюють саморегульовану організацію, які у зв'язку з цим видають правила, які є обов'язковими для осіб, які є членами таких організацій або підзвітні їм.

Сьогодні, саморегульовані організації відіграють велику роль на тому ж таки ринку фінансових послуг та цінних паперів у Сполучених Штатах Америки, Японії та ряду європейських країн.

Саморегульовані організації – це підприємницькі асоціації, добровільні об'єднання, які встановлюють для своїх членів формальні правила ведення бізнесу. При таких умовах держава, як правило, віддає частину своїх повноважень і функцій з нагляду та регулювання ринку, щоб професійні оператори ринку самі встановлювали для себе правила гри і здійснювали контроль за їх виконанням, маючи на увазі, що цей контроль набагато результативніший за якістю та обсягами за наглядову діяльність, обмежену державою.

Необхідно створити саморегульовані організації на ринку юридичних послуг, в цілях об'єднання діяльності юридичних осіб та приватних підприємців, які і будуть професійними учасниками ринку юридичних послуг.

Метою створення саморегульованих організацій є насамперед:

- сприяння процесу формування правової держави в Україні;
- сприяння підвищенню престижу юридичних професій в Україні;
- сприяння формуванню умов для активної професійної та громадської діяльності членів саморегульованої організації;
- захист прав і законних інтересів членів саморегульованої організації в їх відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування;
- сприяння підвищенню рівня професійної підготовки працівників членів саморегульованої організації;
- створення умов для підвищення якості надаваних членами саморегульованої організації послуг;
- створення умов для збільшення конкурентоспроможності членів саморегульованої організації;

- вироблення загальних підходів до формування цінової політики у сфері надання юридичних послуг;
- конструктивне вирішення конфліктів і суперечок, що виникають у процесі діяльності членів саморегульованої організації.

У відповідності з поставленою метою, наділити можливістю та зобов'язати саморегульовані організації:

- співпрацювати з органами влади з формування правової політики держави;
- організовувати роботу з дотримання захисту законних інтересів членів саморегульованої організації, вносити до органів державної влади та органи місцевого самоврядування відповідні пропозиції та рекомендації;
- розробити Кодекс Професійної Етики членів саморегульованої організації;
- самостійно або спільно з органами державної влади проводити конференції, семінари, круглі столи, дискусії, переговори, презентації;
- розглядати актуальні проблеми розвитку законодавства і аналізувати практику його застосування;
- організовувати наукову обробку програм і здійснювати експертизу ініціатив, законопроектів, законів та інших нормативно-правових актів;
- розглядати та готувати пропозиції про прийняття, зміну, доповнення або скасування законодавчих та інших нормативно-правових актів, давати рекомендації з питань застосування законодавчих та інших нормативно-правових актів;
- давати науково обґрунтовані рекомендації з проблемних питань забезпечення захисту прав, свобод та інтересів громадян, їх доступу до правосуддя;
- здійснювати попереднє опрацювання та підготовку матеріалів по питанням міжнародної професійної юридичної практики, проводити міжнародні фахові наукові конференції, круглі столи і т.д.;

- здійснювати організацію освітньої діяльності з метою підвищення кваліфікації працівників членів саморегульованої організації;
- поширювати досвід різних країн у галузі права;
- надавати інформаційну, консультативну та організаційну допомогу членам саморегульованої організації, залучати для цих цілей наукову громадськість, науковців та фахівців;
- формувати прогнози та оцінки розвитку юридичної практики, аналітичні матеріали з проблем діяльності в галузі права;
- брати участь у процесах гармонізації корпоративних стандартів членів саморегулюючої організації
- сприяти розвитку та вдосконаленню систем менеджменту якості діяльності персоналу членів саморегулюючої організації у сфері надання юридичних послуг;
- висувати і представляти працівників членів саморегулюючої організації на здобуття державних премій і почесних звань, державних нагород, інших форм заохочення і матеріальної підтримки;
- здійснювати інформаційну діяльність в електронних та друкованих засобах масової інформації та інформаційних мережах;
- організовувати і проводити рекламні компанії членів саморегулюючої організації;

Для повного виконання поставлених цілей та функцій саморегульованих організації, перед членами мають поставити обов'язок вносити на рахунок саморегульованої організації членські внески. Розпорядитися коштами, що надходять до саморегульованої організації мають самі ж члени саморегульованої організації шляхом голосування на засіданнях. В данних засіданнях повинні приймати участь представники кожного з членів саморегульованої організації. Розмір внесків повинен бути визначений положенням про членські внески, яке має бути затверджено на тих же засіданнях.

На нашу думку, в першу чергу кошти мають витратитися на рекламну компанію учасників саморегульованої організації, підвищення їх кваліфікації, шляхом проведення лекцій семінарів та компенсацію збитків клієнтам членів саморегульованої організації, якщо такі були понесені клієнтом у зв'язку з недбалістю або халатністю члена саморегульованої організації (своєрідне страхування клієнтів членів саморегульованої організації). Забезпечення саморегульованою організацією додаткової майнової відповідальності кожного її члена перед споживачами юридичних послуг і іншими третіми особами за допомогою встановлення, відносно членів саморегульованої організації, вимоги страхування і за допомогою формування компенсаційного фонду саморегульованої організації без сумніву призведе до збільшення потоку клієнтів членів саморегульованої організації.

Також невід'ємною частиною діяльності саморегульованої організації має бути Кодекс етики членів саморегульованої організації. Цим кодексом необхідно передбачити обов'язкові для кожного члена правила поведінки при здійсненні ним професійної діяльності, засновані на морально-етичних нормах, повазі до суспільства і до своїх колег. Визначати систему правил поведінки правових консультантів у відносинах з звертаючимися за юридичною допомогою громадянами та організаціями, державними органами, а також у відносинах правових консультантів один з одним.

Отже, метою створення саморегульованих організацій на ринку юридичних послуг є підвищення ефективності регулювання юридичних послуг, підвищення якості таких послуг, забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами, які здійснюють господарську діяльність пов'язану з наданням юридичних послуг їх клієнтами, та органами державної влади.

Завданням же є представництво інтересів членів саморегульованої організації на ринку юридичних послуг перед органами державної влади та місцевого самоврядування; організація навчання, підвищення кваліфікації фахівців у галузі права; забезпечення економічної конкуренції на ринку

юридичних послуг; забезпечення відкритості та доступності інформації про юридичні послуги та умови їх надання.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАТУСУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

2.1 Поняття та структура процесуального статусу представника в господарському судочинстві

Актуальність дослідження природи категорії «правовий статус» полягає, зокрема, в тому, що вона є однією з найбільш фундаментальних і в той же час однією з найбільш складних категорій в юридичній науці. Це пояснюється тим, що, з одного боку, ця категорія отримала широку сферу застосування як в юридичній теорії, так і в практичній сфері діяльності, а з іншого – у сучасній юридичній науці немає єдиного підходу щодо розуміння її сутності.

На нашу думку, необхідність дослідження цієї категорії зумовлена й тим, що, як зазначає В.Д. Перевалов: «Повне і реальне уявлення про права і свободи неможна отримати, не розглядаючи їх в складі правового статусу особистості» [96, с. 548]. Ми повністю погоджуємося з точкою зору В. Д. Перевалова, оскільки категорія «правовий статус» не тільки поєднує в собі юридичний аспект, але дає можливість з'ясувати і фактичне (реальне) правове становище особи в суспільстві.

Значення категорії «правовий статус» полягає і в тому, що вона також «дозволяє побачити права, свободи, обов'язки особистості в цілісному, системному вигляді, дає можливість проводити порівняння статусів, відкриває шляхи подальшого їх вдосконалення» [96, с. 549]. Ми поділяємо таку позицію, оскільки категорія «правовий статус адвоката» насамперед дає можливість вирізняти адвоката з-поміж інших суб'єктів надання юридичних послуг, зокрема господарському судочинстві, враховуючи наявність у нього, поряд з процесуальними, ще й комплексу професійних прав, обов'язків, гарантій та відповідальності.

На підставі вищевказаного ми можемо зробити висновок, згідно з яким підкатегорією «правовий статус» слід розуміти комплексну категорію, що акумулює та відтворює всю сукупність взаємовідносин особи в суспільстві, яка не тільки формує юридичний базис діяльності особи в ньому, але й дає можливість з'ясувати фактичне (реальне) правове становище особи в суспільстві та є основою для розмежування такого становища однієї особи порівняно з іншою.

Деякі науковці звертають увагу на похідний характер повноважень адвоката від повноважень особи, інтереси якої вони представляють, та вказують на те, що адвоката не можна розглядати як самостійного учасника господарського судочинства [61, с. 10]. Ми обґрунтовуємо позицію, згідно з якою необхідно виходити з похідного характеру виникнення повноважень у адвоката в господарському процесі та сприйняття його як самостійного учасника провадження, який наділяється відносною самостійністю. На нашу думку, правовий статус адвоката має тісний взаємозв'язок з правовим статусом клієнта, інтереси якого адвокат захищає(представляє) або ж здійснює надання йому інших видів правничої допомоги.

Проаналізувавши загальні риси категорії «правовий статус» та встановивши взаємозв'язок правового статусу адвоката з правовим статусом тієї особи, інтереси якої він представляє, вважаємо за необхідне розкрити зміст самої категорії «правовий статус адвоката». Проте, перш ніж перейти до розкриття змісту такої категорії, слід звернути увагу на те, що в юридичній літературі поряд з категорією «правовий статус особи» використовують і таку категорію, як «правове становище особи», а тому виникає необхідність в дослідженні співвідношення вказаних категорій.

Так, деякі науковці дотримуються позиції, згідно з якою категорія «правове становище особи» є більш широкою за змістом та включає в себе і категорію «правовий статус особи». Зокрема, з таких позицій виходить М. В. Вітрук, який вказує на те, що «центральне місце в структурі правового становища особистості займає її правовий статус. Визнані державою права,

свободи, законні інтереси та обов'язки в їх єдності складають правовий статус як основу, ядро правового становища особистості» [38, с. 29]. У свою чергу до структурних елементів правового становища особистості він також відносить громадянство, правосуб'єктність, юридичні гарантії та такий специфічний елемент, як принципи, які закріплені в законі або випливають з правової природи відносин особистості, суспільства і держави. Подібної точки зору дотримуються й інші науковці [71, с. 221].

Зовсім іншої позиції дотримуються науковці, які не бачать різниці між вищевказаними категоріями та визначають правовий статус особи як її становище в суспільстві, закріплене правом. Так, деякі науковці розкривають зміст категорії «правовий статус особи», вказуючи на те, що вона встановлює (визначає) правове становище особи в суспільстві. Наприклад, А.Б. Венгеров під правовим статусом розуміє сукупність прав і свобод, обов'язків і відповідальності особистості, що встановлюють її правове становище в суспільстві [36, с. 585]

Ми розділяємо позицію тих науковців, які вказують на те, що поділяти вказані категорії немає особливої необхідності, оскільки смислове подвоєння терміна не сприяє сприйняттю та аналізу однієї з ключових категорій правознавства, та виходять з того, що правовий статус будь-якого суб'єкта є не чим іншим, як його правовим становищем [27, с. 197].

При розгляді співвідношення вищевказаних понять є необхідність у розкритті сутності й соціального становища (статусу) особи. На нашу думку, потрібно виходити з того, що правовий статус перебуває у взаємодії з фактичним суспільним становищем людей. Соціальний статус, звичайно, є провідною стороною цієї взаємодії, оскільки є першопричиною виникнення та існування правового статусу. Правовий статус за певних умов здійснює власний вплив на суспільні відносини, більшою чи меншою мірою коригуючи їх. Тобто можна стверджувати, що категорії «правове становище особи» та «соціальне становище особи» є взаємопов'язаними категоріями, які

впливають одна на одну, але в жодному разі одна категорія не включає у своєму змісті іншу.

Дослідивши співвідношення між вищевказаними категоріями, вважаємо за можливе розкрити дефініцію категорії «правовий статус особи» та, зокрема, категорії «правовий статус адвоката».

Наприклад, відомий теоретик А.Б. Венгеров правовий статус розглядає як сукупність прав і свобод, обов'язків і відповідальності особи, що встановлюють її правове становище в суспільстві [36, с. 585]. А.В. Рагулін під правовим статусом адвоката-захисника розуміє юридично закріплене становище цього суб'єкта в суспільстві, яке визначається впорядкованою сукупністю наданих йому прав, покладених на нього обов'язків і гарантій його діяльності [82, с. 50]

В аспекті розкриття змісту дефініції категорії «правовий статус» заслуговує на увагу позиція тих науковців, які зазначають, що вона розкриває не тільки реальне(фактичне) правове становище особи, але й вказує на її потенційне правове становище. То ж слушною є позиція М.В. Вітрука, який під правовим статусом розглядає «соціально допустимі і необхідні можливості, потенції особистості не просто як індивіда, а як громадянина держави» [77, с. 595].

Досліджуючи правову природу вже дефініції категорії «правовий статус адвоката», звертаємо увагу на погляди тих науковців, які крім іншого вказують і на цільове призначення сукупності елементів складу такого статусу.

Наприклад, В.В. Постнікова вказує на те, що правовий статус адвоката – правове становище особи, яке характеризується наявністю у неї встановлених і гарантованих чинним законодавством прав і обов'язків, необхідних і достатніх для здійснення цією особою адвокатської діяльності [78, с. 34]. Ю.І. Соловйова та О.В. Поспелов під правовим статусом адвоката розуміють систему встановлених законодавством про адвокатську діяльність і адвокатуру прав, обов'язків, гарантій та відповідальності адвоката, що дає

змогу здійснювати адвокатську діяльність відповідно до передбачених законом професійних стандартів та етичних норм [90, с. 159].

Деталізує цільове призначення такої категорії й О.С. Рогачова, розкриваючи адміністративно-процесуальний статус адвоката [83]. Ми цілком поділяємо позицію цих науковців, оскільки такий підхід щодо визначення дефініції категорії «правовий статус адвоката» дає нам можливість не тільки визначити структуру правого статусу адвоката, й з'ясувати основну мету, задля якої він наділяється таким статусом.

Варто зазначити, що чинний Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України), на жаль, питанню представництва та участі в суді такого специфічного представника, яким є адвокат, не приділяє достатньо уваги.

Так, відповідно до ст. 41 ГПК України до складу учасників судового процесу входять: сторони та треті особи. Тобто законодавець прямо не виокремлює серед учасників господарського процесу представників сторін, не передбачає можливості участі в господарському процесі одночасно сторін, третіх осіб та їх представників, визначаючи лише поняття представництва. Отже, чинне господарське процесуальне законодавство ставить адвоката на один щабель з іншими особами, які ведуть справи в господарському суді.

Слід підкреслити, що питання стосовно того, як правильно захистити свої права, учасники господарських відносин вирішують ще на стадії звернення до суду. Адже господарські спори є дуже непростими, в більшості випадків йдеться про стягнення десятків тисяч гривень. Тому перед учасниками господарського спору стає важке питання: здійснювати реалізацію своїх прав особисто або звернутися по правову допомогу.

Чинний ГПК України передбачає, що для захисту своїх прав та інтересів в господарському процесі фізичні особи, які в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, та юридичні особи можуть звертатися до представників [39, с. 12]

Варто зазначити, що для адвоката представництво в господарському судочинстві – це вид публічно-правової діяльності, змістом якої є надання кваліфікованої юридичної допомоги довірителеві (клієнтові), в т.ч. захист прав, свобод та інтересів приватних осіб у правовому спорі з державою.

Окрім того обумовимо, що в Україні існує потреба окремого запровадження та нормативного закріплення статусу адвоката як процесуального представника в господарському процесі, у зв'язку з чим на законодавчому рівні потрібно:

- окремо встановити в ГПК України, що представниками в господарських судах можуть бути адвокати, які одночасно виступають особами, що надають правову допомогу сторонам та третім особам;
- закріпити на законодавчому рівні можливість застосування господарським судом аналогії закону шляхом застосування процесуального закону, що регулює подібні за змістом відносини, якщо відповідні правовідносини, зокрема з представництва, не врегульовані ГПК України, а за відсутності такої можливості – виходити із загальних засад законодавства (аналогія права);
- передбачити в ГПК України положення про те, що господарський суд не може чинити перешкоди учаснику судового процесу у вільному виборі представника, який захищає в суді його права.

Аналіз юридичної літератури щодо структури правового статусу адвоката як особи, на яку покладається конституційний обов'язок по наданню професійної правничої допомоги, і структури правового статусу особи в цілому свідчить, що серед науковців немає єдиної точки зору як щодо кількості елементів таких статусів, так і щодо визначення категорій елементів, які в сукупності й повинні формувати правові статуси адвоката і особи в суспільстві.

Незважаючи на такий плюралізм у поглядах щодо визначення структури та видового набору елементів правового статусу як адвоката, так і особи, проведений нами аналіз дає можливість дійти висновку, що переважна

більшість науковців необхідними елементами правового статусу визначають права та обов'язки особи.

Права та обов'язки особи, поряд із свободами, як зазначає Ю.І. Азаров, належать до загальноприйнятих елементів статусу [26, с. 113]. Такий підхід – лише права й обов'язки особи становлять структуру правового статусу особи – в юридичній літературі отримав ще назву вузького підходу. Зокрема, такого підходу дотримується О.А. Лукашева, яка вказує, що правовий статус особи в найзагальнішому вигляді може бути охарактеризований як система прав і обов'язків, що законодавчо закріплюється державами в конституціях, міжнародно-правових актах про права людини та інших нормативно-юридичних актах. Вона зазначає, що права і обов'язки – основний вихідний елемент права, нічого більш важливого в структурі права, по суті, немає [80, с. 225].

Дотримуються вузького підходу щодо структури елементів правового статусу й науковці, предметом дослідження яких є безпосередньо правовий статус адвоката. Так, О.Д. Бойков зазначає, що під «поняттям статус адвоката, присвоєння якого дає право здійснювати адвокатську діяльність, маються на увазі його прав та обов'язків, що містяться у Законі про адвокатуру, в галузях процесуального законодавства, у корпоративних актах адвокатської спільноти» [31, с. 8].

На наше переконання, лише сукупності прав та обов'язків як елементів структури правового статусу особи не достатньо, оскільки вона не забезпечить повною мірою не тільки можливість належного теоретичного обґрунтування сутності цього статусу, але й повноцінного визначення фактичного правового становища тієї чи іншої особи. Тому, на нашу думку, правовий статус особи, у тому числі й адвоката, крім прав і обов'язків особи повинен включати в себе й інші структурні елементи.

Доволі спірним при визначенні структури правового статусу і особи, і адвоката є питання щодо гарантій як обов'язкового елемента такого статусу. Стосовно цього заслуговує на увагу позиція В. Г. Бессарабова та

М. О. Косарева, згідно з якою статус адвоката включає в себе такі елементи: повноваження адвоката (права, обов'язки і способи їх реалізації); гарантії незалежності адвоката; гарантії безпеки адвоката; гарантії недоторканності адвоката, а також відповідальність адвоката [29, с. 102].

Тут слід звернути увагу на те, що в юридичній літературі наявна й позиція, відповідно до якої гарантії розглядаються не тільки як елемент правового статусу, ай навпаки – права та обов'язки, які разом із процесуальною формою та процесуальними санкціями саме і складають структуру правових гарантій адвокатської діяльності.

Поряд з прихильниками позиції про необхідність включення гарантій до елементів структури правового статусу особи є також науковці, які вважають, що система гарантій – це категорія, яка далеко виходить за межі правового статусу особи. Проте ми не поділяємо такої точки зору, а на підставі вищевказаного вважаємо, що гарантії є одними з основних, необхідних елементів правового статусу як особи, так і адвоката зокрема. Оскільки належне використання адвокатом наданих йому прав і виконання покладених на нього обов'язків (як вихідних, центральних елементів правового статусу), на нашу думку, є неможливим у разі декларативного нормативного закріплення гарантій, без створення відповідних умов для їх реалізації.

Досліджуючи структуру правового статусу як адвоката, так і особи в цілому, слід звернути увагу на те, що одним з найбільш дискусійних є питання щодо віднесення відповідальності до структурних елементів такого статусу.

Так, Г.І. Процько вказує, що «до елементів правового статусу особи, окрім прав і обов'язків, необхідно віднести й відповідальність особи. Адже наявність у особи юридичних обов'язків передбачає юридичну відповідальність у разі їх невиконання» [81, с. 89]. Вона зазначає, що обов'язковим елементом примусу до правомірних дій і виконання обов'язків є юридична відповідальність, і вказує на те, що хоча цей інститут діє не завжди, а тільки у визначених ситуаціях, юридична відповідальність займає своє місце у структурі правового статусу особи.

Враховуючи вищевказане, ми вважаємо, що відповідальність є одним з необхідних, основних елементів структури правового статусу особи. Виділення відповідальності як самостійного елемента такої структури є обґрунтованим, оскільки лише в такому разі буде забезпечено відповідальне ставлення громадянина до своїх обов'язків, до їх виконання.

Ми не піддаємо сумніву позицію, згідно з якою права та обов'язки особи є вихідними, центральними, загальноприйнятими елементами правового статусу особи, проте, на наше глибоке переконання, гарантії та відповідальність, враховуючи їх правову природу, займають своє самостійне місце у структурі такого статусу.

Зауважимо, що в юридичній літературі часто гарантії та відповідальність розглядаються як елементи структури правового статусу вже безпосередньо адвоката. Зокрема, подібної точки зору дотримується П. В. Хотенець, який вважає, що найприйнятнішим є підхід, згідно з яким поняття «статус адвоката» охоплює: 1) права й обов'язки адвоката; 2) відповідальність адвоката; 3) гарантії діяльності адвоката [105, с. 12].

Досліджуючи структуру правового статусу як адвоката, так і особи в цілому, слід звернути увагу на те, що в юридичній літературі наявні погляди й про необхідність винесення свобод та інтересів як самостійних елементів структури таких статусів.

Прихильником позиції, відповідно до якої свободи є структурними елементами правового статусу особи, зокрема, є В.М. Кравчук, який розкриває правовий статус особи як сукупність або систему суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають її правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права [62, с. 86–87].

На нашу думку, свободи не повинні виступати окремими елементами структури статусу особи, а мають розглядатися як окремий, специфічний вид права особи та повинні характеризувати статус особи саме у поєднанні з її правами.

Щодо включення до структури правового статусу особи такого елемента, як інтерес, то, на нашу думку, слід погодитися з тими науковцями, які вважають, що така позиція є доволі сумнівною. Так, М.І. Абдулаєв та С. О. Комаров вказують на те, що ті інтереси особи, які виникають відповідно до фактичних обставин, підпадають під категорію законних інтересів, підлягають правовій охороні і захисту з боку держави, але у зміст правового статусу не входять до тих пір, поки не будуть опосередковані правом і не стануть правовими нормами, що виражають конкретні права, свободи та обов'язки [24, с. 238].

Враховуючи вищевказане можна дійти висновку, що до елементів структури правового статусу як особи, так і, зокрема, адвоката в господарському процесі, крім прав та обов'язків, які, без сумніву, є вихідними та загальноприйнятими елементами, необхідно включати також правові гарантії та відповідальність. На нашу думку, лише сукупність прав, обов'язків, гарантій та відповідальності забезпечать необхідну універсальність, дієвість та системність такої категорії, як правовий статус адвоката. Усі інші правові категорії (правосуб'єктність, громадянство, принципи, правові норми, функції, завдання тощо) повинні розглядатися лише як передумови виникнення (набуття) правового статусу або умови, які є дотичними до нього та сприяють його реалізації, але в жодному разі не можуть бути віднесені до елементів структури правового статусу особи, і адвоката зокрема. Не повинні розглядатися окремими структурними елементами вказаних статусів також свободи та законні інтереси, які, на нашу думку, повинні сприйматися відповідно як окремий, специфічний різновид права особи (свободи характеризують статус особи саме у поєднанні з її правами) або ж як передумова вступу у правовідносини чи набуття відповідного статусу.

Отже, правовий статус адвоката в господарському процесі – це комплексна категорія, яка відображає його правове становище в суспільстві, що характеризується наявністю в адвоката юридично встановленої сукупності прав, обов'язків, гарантій та відповідальності, які є необхідними і достатніми

для здійснення ним адвокатської діяльності щодо надання професійної правничої допомоги на засадах абсолютної незалежності в господарському процесі. Ця категорія акумулює і відтворює всю сукупність взаємовідносин адвоката в суспільстві, і не тільки відображає його реальне правове становище, але й формує юридичний базис для професійної діяльності адвоката в ньому.

2.2. Процесуальні засади діяльності адвоката-представника в господарському судочинстві

Статус адвоката-представника в господарському судочинстві й умови участі у справі врегульовані ГПК України у новій редакції та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокатом згідно зі ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Згідно з п. 6 ст. 19 цього Закону представництво в суді є одним із видів адвокатської діяльності [4].

Слід визначити, що повноваження адвоката в господарському процесі мають бути належним чином оформлені і засвідчені. Тобто, волевиявлення сторони на представництво, здійснюване адвокатом, має бути оформлене відповідно до встановленої законом форми. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги.

Оформлення повноважень адвоката є важливим елементом його професійної діяльності, оскільки воно не тільки встановлює сутність взаємовідносин адвоката зі своїм клієнтом, а й визначає особливості його індивідуального правового статусу (документами, якими посвідчуються повноваження адвоката, зокрема, можуть визначатися і межі його

процесуальної самостійності). Крім цього, належне оформлення повноважень адвоката, безсумнівно, є необхідною умовою для забезпечення ефективної та якісної не тільки підготовчої, а в подальшому і всієї його діяльності щодо надання професійної правничої (правової) допомоги.

Належне оформлення повноважень адвоката відіграє важливе значення й для інтересів клієнта, оскільки, як слушно зазначає Н.М. Гончарова, виконання адвокатом своїх обов'язків перед довірителями передбачає і «оформлення договірних відносин з довірителями в суворій відповідності з законом» [41, с. 16–17]. На нашу думку, таке оформлення повноважень адвоката є, перш за все, однією з основних гарантій кваліфікованого надання ним професійної правничої (правової) допомоги своєму клієнту (зокрема, в аспекті реалізації клієнтом своїх вимог стосовно неправомірної, на його думку, діяльності адвоката).

Необхідність дослідження вказаних питань полягає й у тому, що у зв'язку з особливим правовим статусом адвоката оформлення його повноважень отримало специфічне регулювання в процесуальному законодавстві, яке відрізняється від оформлення повноважень, зокрема, інших представників (у господарському процесі), які не мають статусу адвоката та до 1 січня 2019 року можуть здійснювати представництво в суді першої інстанції на загальних підставах.

Насамперед слід зауважити, що ми дотримуємося позиції, згідно з якою з моменту набуття статусу адвоката особа отримує тільки професійний статус, але реалізація значної кількості елементів цього статусу є неможливою поза здійснення ним процесуальної та (або) не процесуальної форми адвокатської діяльності.

Повноцінна реалізація професійної складової статусу адвоката можлива лише за умови належного оформлення повноважень адвоката. Тож ми не поділяємо позицію С.В. Кирюшиної, згідно з якою «адвокат починає роботу по цивільній справі задовго до виникнення цивільного процесу і часто до оформлення представницьких повноважень» [59, с. 20], оскільки надання

адвокатом професійної правничої (правової) допомоги до оформлення представницьких повноважень суперечить вимогам законодавства (ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

В аспекті нашого дослідження заслуговує на увагу й досвід зарубіжних країн, де адвокати позбавляються необхідності документально підтверджувати свої повноваження у процесі діяльності щодо представництва та захисту інтересів своїх клієнтів. Так, відповідно до положень ст. 416 Цивільного процесуального кодексу Франції будь-яка особа, яка має намір представляти сторону або надавати їй допомогу, зобов'язана пред'явити доказ того, що вона отримала для цього повноваження або доручення.

Однак адвокат звільняється від такого обов'язку [114]. Норвезькі адвокати, за твердженням Г. Нердрум, мають «право представляти інтереси клієнтів, не маючи від них спеціального письмового доручення. Існує презумпція, що у адвоката є така довіреність» [69, с. 100]. Не потребують подання письмового доручення для підтвердження своїх повноважень, за твердженням В.Р. Дюкіної, й іспанські адвокати та англійські баристери, використовуючи процедуру «*arid acta*», якою вони засвідчують свій статус представника за допомогою явки в суд, де буде розглянуто справу [46, с. 163]. На нашу думку, потрібно врахувати те, що, по-перше, звільнення адвоката від необхідності документально підтверджувати свої повноваження у процесі професійної діяльності в жодному разі не вказує на відсутність документального оформлення його взаємовідносин зі своїм клієнтом, а по-друге, специфіка українського процесуального законодавства (зокрема, щодо можливості клієнта визначати об'єм процесуальних повноважень адвоката-представника) все ж таки вказує на необхідність подання відповідних документів і під час вступу адвоката у господарський процес.

На жаль, ні в теорії, ні на практиці не вироблено єдиних підходів щодо належного оформлення процесуальних повноважень адвоката. Незважаючи на те що в більшості процесуальних кодексів досить чітко прописані підстави та документи, що підтверджують повноваження адвоката, мають місце випадки,

коли суди та інші уповноважені суб'єкти безпідставно не визнають належність оформлення його повноваження на підставі тих чи інших документів. До прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII досить поширеними були випадки невизнання судами статусу адвоката як представника на основі оформлення ним своїх повноважень лише на підставі довіреності, або ж навпаки – у суді вимагали додатково подання адвокатом довіреності (чи ордеру) до вже поданого ним договору про надання правової допомоги.

Насамперед слід зауважити, що це питання регулюється Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у ст. 26 якого зазначено, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Водночас ця стаття вказує, що документами, які посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: договір про надання правової допомоги; довіреність; ордер; доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Усе це дає нам можливість дійти висновку, що єдиною підставою для здійснення адвокатської діяльності є вказаний договір, у той час як документами, що посвідчують повноваження адвоката, крім договору, є і всі вищезазначені документи.

Норма Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно з якою повноваження адвоката як захисника або представника в тому чи іншому провадженні підтверджуються в порядку, встановленому законом (ч. 3 ст. 26), вказує на необхідність проаналізувати положення процесуальних кодексів, які регулюють ці питання. Ми звертаємо увагу на те, що майже всі вони передбачають досить подібний порядок підтвердження повноважень адвоката [50, с. 100–101].

Щодо редакцій процесуальних кодексів, які передбачені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII, то вони закріплюють ідентичні норми, згідно з якими повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». А це свідчить про те, що у вказаних видах проваджень український законодавець вже не передбачає можливість підтвердження повноважень адвоката за допомогою договору про надання правової допомоги та доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Отже, єдиною підставою для здійснення адвокатської діяльності та документом, який до прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII міг підтверджувати повноваження адвоката у всіх видах проваджень, є договір про надання правової допомоги.

До прийняття вказаного Закону існувало твердження, згідно з яким така угода (договір, контракт) розглядалася як адвокатська таємниця, а тому не могла надаватися в якості документа, який підтверджує повноваження адвоката на участь у справі [32, с. 449].

Ми не поділяємо такої точки зору, а погоджуємося із позицією українського законодавця, який договір про надання правової допомоги не тільки сприймає як документ, що посвідчує повноваження адвоката, але приділяє йому вагомe місце у взаємовідносинах між адвокатом і його клієнтом. Цей договір є «відправною точкою» у взаєминах адвоката і довірителя, породжує і багато в чому визначає сам процес адвокатської діяльності та є по суті, початком (і доказом) реалізації конституційного права

особи на професійну правничу допомогу, оскільки його укладення є умовою початку надання такої допомоги. Укладення договору є обов'язком адвоката, який передбачений законом, за порушення якого його може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності згідно з п. 7 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (рішення РАУ від 26 лютого 2016 року № 74 [10]).

Договір про надання правової допомоги не тільки врегульовує взаємовідносини адвоката із своїм клієнтом, але є й основою для подальших взаємовідносин між адвокатом та судом. Це насамперед зумовлено тим, що майже у всіх процесуальних кодексах (крім кримінального процесуального) чітко прописана норма, відповідно до якої особа, чії права, свободи та законні інтереси представляє(захищає) адвокат в суді, має право обмежити права останнього на вчинення окремих процесуальних дій. Правовий статус суб'єктів надання правової допомоги, як зауважує М.Ю. Єфіменко, безпосередньо визначається договором про надання правової допомоги [48, с. 184]. Тобто саме клієнт адвоката визначає особливості індивідуального правового статусу адвоката, встановлюючи, зокрема, й межі його процесуальної самостійності.

Документом, який підтверджує повноваження адвоката у всіх видах проваджень, є й ордер адвоката, який розглядається як письмовий документ, що видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та повинен містити підпис адвоката. Типова форма його затверджена Положенням про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів.

Використання адвокатом ордера як документа, який посвідчує його повноваження, є одним із найдискусійніших питань в юридичній літературі. Прихильники позиції про доцільність використання адвокатом такого документа виходять з того, що він є найпрогресивнішим та найфункціональнішим правом адвоката.

Перевагами використання ордера порівняно з іншими документами науковці називають насамперед спрощення допуску до ведення справи та можливість використання його у невідкладних випадках, а також збереження адвокатської таємниці.

Протилежної точки зору дотримуються науковці, які вказують як на алогічність його використання, так і на те, що він є пережитком радянського законодавства про адвокатуру [34].

В. Буробін також звертає увагу, що в жодній країні світу з розвиненою правовою традицією немає документа, який є аналогом ордера адвоката [33].

Досліджуючи як історичний аспект, так і позиції чинного законодавства щодо використання ордера як документа, що підтверджує повноваження адвоката, ми доходимо висновку про наявність суттєвих недоліків у його застосуванні.

Так, необхідність додавання до ордера ще й витягу із договору (крім кримінального судочинства), у якому зазначаються повноваження адвоката як представника (захисника) або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій, вказує на те, що ордер за своєю суттю лише формально підтверджує наявність повноважень у адвоката, проте не визначає обсяг таких повноважень. А це нівелює й таку безумовну перевагу ордера, як можливість його використання у випадках надання невідкладної правової допомоги, коли відсутня змога укласти договір про надання такої допомоги, враховуючи необхідність як подання витягу із договору у разі використання ордера адвоката, так і зазначення в ньому номеру (за наявності) та дати укладення цього договору.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII свідчить про зміну українським законодавцем свого ставлення до використання ордера як документа, що підтверджує повноваження адвоката-представника, оскільки в

процесуальних кодексах закріплюються ідентичні норми, згідно з якими повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність».

Таке правове регулювання (відсутність вимоги про необхідність додавання до ордера й витягу із договору про надання правової допомоги, а також можливість підтвердити повноваження адвоката-представника у таких видах судочинства крім такого ордера тільки довіреністю) перетворить ордер на один з провідних документів, що підтверджує повноваження адвоката, використання якого можливе в усіх видах проваджень.

Отже, прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII свідчить про зміну українським законодавцем свого ставлення до використання ордера як документа, що підтверджує повноваження адвоката (вже не розглядається як такий, що по суті лише формально підтверджує наявність у адвоката повноважень, та не визначає їх обсяг і слугує лише доказом укладення між адвокатом та його клієнтом договору), та перетворення ордера на один з провідних таких документів. На нашу думку, доцільність його застосування може бути зумовлена насамперед випадками, коли сторони договору про надання правової допомоги виходять з необхідності дотримуватися принципу конфіденційності його положень, а також за умови, що такий договір був укладений з адвокатським об'єднанням або бюро, які в свою чергу на підставі ордера уповноважують конкретного адвоката (адвокатів) здійснювати діяльність з надання правової допомоги клієнту адвокатського об'єднання (бюро).

Одним з документів, який може посвідчувати повноваження адвоката як представника (захисника) особи в суді, є довіреність. Відповідно до процесуальних кодексів, довіреність може застосовуватися адвокатом у всіх

видах проваджень, за винятком кримінального процесуального (її застосування допускається лише представником юридичної особи, яка бере участь у процесі, і то за умови, коли такий представник не є адвокатом).

Основою видачі довіреності є договір, оскільки видача довіреності як самостійний акт не може слугувати підставою для представництва. З таких позицій виходить і український законодавець (у ст. 244 ЦК України).

Щодо співвідношення довіреності та договору, який є підставою її видачі, то, враховуючи позицію М.І. Брагінського (виокремлює внутрішню та зовнішню форми відносин між довірительом і повіреним), ми поділяємо позицію О.Л. Невзгодіної, яка розглядає довіреність як один з найбільш поширених способів вираження змісту повноваження ззовні, але не підставу повноваження[68, с. 104].

На нашу думку, така позиція є характерною і для адвоката, який діє як представник, і для представника, який не наділений таким статусом.

Але, якщо договір доручення є підставою (основою) виникнення відносин представництва між повіреним (представником без статусу адвоката) і довірительом, а «для третіх осіб відносини представництва не вважатимуться такими, що виникли без видачі відповідного доручення», то специфіка правової природи договору про надання правової допомоги (можливість посвідчення саме ним повноважень адвоката) вказує на інше. Все це ще раз свідчить про особливе місце такого договору та про його відмежування від договору доручення.

Аналіз положень ГПК України дає нам можливість дійти висновку про відсутність єдиного підходу щодо порядку посвідчення довіреності представника. Так, якщо, з одного боку, щодо посвідчення довіреності від імені юридичної особи (органу, підприємства, установи, організації) у вказаних процесуальних кодексах закріплюються дуже подібні норми про її посвідчення уповноваженою на те особою, то з іншого – більш суттєва різниця спостерігається в контексті посвідчення довіреності від імені фізичної особи (у господарському судочинстві – громадянина).

Більш вдалими є положення Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII, згідно з якими в ЦПК, ГПК та КАС України передбачається закріплення ідентичних норм щодо посвідчення довіреності від імені юридичної особи (видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами) та майже аналогічних – щодо довіреностей від імені фізичної особи.

Так, допускаючи можливість посвідчення довіреності від імені фізичної особи нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою, а також посадовою особою органу (установи), який прийняв рішення про надання особі безоплатної вторинної правничої допомоги, ЦПК та КАС України передбачають можливість посвідчення довіреності і ухвалою суду.

Отже, одним із документів, який може підтверджувати повноваження адвоката в усіх видах судочинства, крім кримінального, є довіреність. Прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII передбачає закріплення в ЦПК, ГПК та КАС України майже аналогічних норм щодо посвідчення довіреності від імені фізичної особи (ідентичних норм – щодо довіреності від імені юридичної особи), а тому з метою як існування єдиного підходу щодо порядку посвідчення таких довіреностей, так і спрощення самого такого порядку, вважаємо, що ГПК України та КУпАП повинні надавати можливість їх посвідчення і за ухвалою суду. Існує доцільність і в урахуванні особливостей посвідчення довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених. Недолік українського законодавства щодо використання ордеру та договору про надання правової допомоги робить довіреність основним

документом, який посвідчує статус адвоката під час здійснення його не процесуальної форми діяльності. Але незалежно від того, у якій формі адвокат здійснює свою професійну діяльність, договір про надання правової допомоги завжди слугує основою для видачі довіреності, яка у свою чергу є підставою реалізації його повноважень у взаємовідносинах з іншими особами.

2.3. Особливості процесуального статусу адвоката-представника в господарському судочинстві

Досліджуючи особливості процесуального статусу адвоката-представника в господарському судочинстві перш за все звернемо увагу на правову природу форм діяльності в господарському процесі.

Так, на думку О.О. Леонтєвої [66, с. 14], залежно від норм, що регулюють надання адвокатом юридичної допомоги, розрізняє процесуальну і не процесуальну форми її надання в судочинстві. Перша форма, за її твердженням, спирається на норми процесуального закону і тим самим завжди вбирається в процесуальну форму, а друга – на норми та приписи інших законів і нормативних актів, принципи і норми адвокатської етики. Насамперед потрібно звернути увагу на те, що ми не поділяємо позиції тих науковців, які пов'язують діяльність адвоката виключно з його діяльністю в суді. На нашу думку, незалежно від того, реалізує адвокат процесуальну чи не процесуальну форму своєї діяльності, за ним зберігається професійний статус адвоката, і така особа повинна власне іменуватися «адвокат-захисник», «адвокат-представник», або ж саме терміном «адвокат», наприклад, при наданні професійної правової допомоги свідку.

С.В. Кирюшина [59, с. 87] виділяє, крім «видів» та «форм», ще й «зміст» юридичної допомоги адвоката (вказує на конкретні процесуальні і не процесуальні дії адвоката).

Фактично з таких позицій виходить і український законодавець, який у ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розкриває

види адвокатської діяльності, що, на нашу думку, лише вказує на орієнтовні напрями діяльності адвоката для виконання покладеного на нього обов'язку щодо надання професійної правничої (правової) допомоги.

Необхідно розрізняти й поняття «організаційні форми адвокатської діяльності», відповідно до якого адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (ч. 3 ст. 4 вищевказаного Закону). Ми дотримуємось позиції, згідно з якою таке поняття вказує не на процесуальну чи не процесуальну форму діяльності адвоката, а відображає правову модель для реалізації функцій адвокатури, захисту прав адвокатських об'єднань та адвокатів, яка самостійно обирається адвокатом.

Вказане дає нам можливість стверджувати про доцільність використання правової конструкції про процесуальні та не процесуальні форми, а не види діяльності адвоката щодо надання професійної правової допомоги.

Процесуальна форма надання адвокатом правової допомоги охоплює всю сукупність процесуальних дій, які дозволені відповідним процесуальним законодавством. Наприклад, адвокат-представник у цивільному провадженні відповідно може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа.

Слід відмітити, що відповідно до вимог оновленого ГПК України представник у судочинстві здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки (ч. 1 ст. 61 ГПК України). Український законодавець встановлює загальне правило участі адвоката в господарському провадженні від імені особи, яку він представляє, що повинно реалізовуватися в точній відповідності до вимог такого судочинства.

Щодо не процесуальної форми діяльності адвоката, то ми дотримуємося точки зору, що вона порівняно з процесуальною має «допоміжний характер, може передувати або супроводжувати процесуальну форму» [99, с. 20]. Безсумнівно, що за значенням і обсягом центральне місце займає

процесуальна форма діяльності адвоката, але в жодному разі не слід применшувати й ролі не процесуальної форми.

Як зазначає С.В. Кирюшина, адвокат починає роботу в цивільній справі задовго до виникнення цивільного процесу та часто до оформлення представницьких повноважень і від правильного надання адвокатом юридичної допомоги на досудовій стадії залежать ефективність і, в кінцевому підсумку, результат участі адвоката у судовому розгляді [59, с. 20]. Потрібно врахувати й те, що значною частиною роботи адвокатів є надання консультацій і роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок по законодавству, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру.

Зауважимо, що ми дотримуємося позиції, відповідно до якої не процесуальна форма діяльності адвоката не тільки передує, але й може супроводжувати процесуальну форму, і, як доречно зауважує С. В. Кирюшина, «пронизує всі етапи діяльності адвоката» [59, с. 19]. Вказане дає можливість дійти висновку про доцільність використання саме правової конструкції «процесуальні та не процесуальні форми діяльності адвоката», а не «процесуальний та не процесуальний статус адвоката».

Одним із видів процесуальної діяльності адвоката є його участь як представника в господарському судочинстві. Таку участь Д.П. Фіолевський розглядає як одну з важливих складових професійної діяльності адвоката, для якого юридичне обслуговування господарських підприємств та установ – взаємовигідна і взаємокорисна реальність [100, с. 401].

На жаль, український законодавець належним чином не регламентує питання правового статусу представника в господарському судочинстві, оскільки ГПК України фактично вказує лише на перелік осіб, які можуть бути представниками, та порядок посвідчення їх повноважень. Враховуючи таке обмежене правове регулювання статусу представника в господарському судочинстві, В.Е. Беяневич доходить висновку про необхідність стосовно представництва в такому судочинстві застосовувати за аналогією норми

цивільного та цивільного процесуального законодавства в тій частині, у якій його статус неврегульований ГПК України [28, с. 193]. На необхідність розкриття правового статусу адвоката-представника в господарському процесі шляхом порівняння з його правовим становищем у цивільному судочинстві вказують багато науковців. Ми поділяємо їх позицію, оскільки погоджуємося з думкою, що процесуальне представництво – це міжгалузевий правовий інститут, який характеризується наявністю ряду спільних загальних рис та відсутністю суттєвих розбіжностей, зокрема у цивільному та господарському судочинстві, не забуваючи при цьому і про професійну складову в правовому статусі адвоката-представника.

Виходячи з цього, ми дотримуємося точки зору, згідно з якою адвокат-представник, у тому числі і в господарському судочинстві, повинен сприйматися як самостійний учасник процесу, тож піддаємо сумніву твердження тих науковців, які вказують на зворотне. Недоліком чинного ГПК України, на нашу думку, є й відсутність критерію класифікації осіб за юридичною заінтересованістю.

Має сенс зупинитися на ролі адвоката в господарській сфері в цілому, не обмежуючи цю нішу адвокатської діяльності тільки участю в розгляді господарських суперечок в судах. Це достатньо об'ємний і строкатий пласт юридичної роботи за поданням правових послуг юридичним особам (фірмам, підприємствам, концернам і т.п.).

Характерною межею тут є те, що такі організації, як правило, невеликі за чисельністю персоналу і не містять в штатному розкладі посаду юрисконсульта. На великих виробництвах для цієї мети створені цілі юридичні відділи (управління і навіть департаменти). А ось послугами адвокатів користуються невеликі господарюючі структури, яким час від часу доводиться стикатися з юридичними питаннями, що виникають, як правило, через юридично безграмотні дії, що може спричинити для скромного підприємства значний фінансовий збиток.

Для адвоката ж, який живе і працює в невеликому населеному пункті, співпраця з господарюючими структурами – це, з одного боку, можливість підтримувати на достатньому рівні знання господарського права і процесу, а з іншого – мати постійний заробіток, що надійно компенсує періодичну відсутність клієнтури. Таким чином, юридичне обслуговування адвокатом комерційних підприємств і господарських установ – взаємовигідна і взаємно корисна реальність сьогодення. Адвокату, який стане юридично обслуговувати підприємство, бажано досягти того, щоб всі накази, які можуть мати фінансово-матеріальні наслідки, не підписувалися керівником без візи юриста (адвоката).

Природно, що вирішивши об'єднати свою роботу з роботою юрисконсульта, адвокат повинен поглибитися в господарське і господарсько-процесуальне законодавство, йому доведеться стикатися з питаннями банкрутства, приватизація, страховими справами і т.п. Практика показує, що деякі адвокати, захопившись юрисконсультською роботою, поступово залишають пряме адвокатське ремесло (роботу з клієнтом) і надалі присвячують себе повністю господарсько-правовій діяльності.

Особливості участі адвоката в господарському судочинстві визначаються особливостями самого господарського судочинства, розглядом справ про суперечки в господарських відносинах. У свою чергу, ці особливості характеризуються предметом судового розгляду (суперечки в господарських відносинах) і суб'єктним складом (юридичні особи і громадяни-підприємці).

Ефективна робота адвоката під час судового розгляду з господарських справ полягає в тому, щоб у поясненнях в концентрованому вигляді дати аналіз обставин справи з підтвердженням їх відповідності доказами, проаналізувати правовідносини сторін і правові норми, які регулюють ці правовідносини, висловити прохання до суду про задоволення позову або про відмову в позові.

2.4. Повноваження адвоката-представника в господарському процесі

Насамперед слід відзначити, що в радянську добу твердження про відсутність у судового представника самостійного процесуального статусу мало, крім іншого, і цілком об'єктивне підґрунтя, оскільки законодавство того часу не розглядало судового представника в якості самостійного учасника судового розгляду. На сьогодні аналогічної позиції продовжують дотримуватися законодавці ряду пострадянських країн. Так, білоруське процесуальне законодавство серед учасників судового розгляду чітко розрізняє осіб, які юридично заінтересовані у результатах розгляду справи (сторони, треті особи, заявники, інші зацікавлені особи і організації), та осіб, що такої заінтересованості не мають (свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, поняті, зберігачі арештованого або спірного майна). Як вбачається з наведеного, представники у складі учасників судового розгляду не згадуються. В цілому, як відзначив М.Й. Штефан, процесуальні кодекси більшості країн, що входять до складу СНД, не включають судових представників до переліку осіб, які беруть участь у справі [110, с. 157].

На противагу вказаному, у чинному українському законодавстві закріплено іншу концепцію, згідно з якою судовий представник належить до числа учасників судового розгляду. На думку В.В. Комарова, такий підхід до визначення процесуального статусу представника в суді видається більш обґрунтованим, оскільки ознаки, що характеризують осіб, які беруть участь у справі, притаманні й представникам, а тому вони обґрунтовано віднесені до цієї групи учасників процесу [64, с. 366–367].

Таким чином, незважаючи на те, що судовий представник виступає в процесі від чужого імені і в чужих інтересах, він визнається особою, яка бере участь в справі. При цьому ключовим моментом, на якому наголошують прихильники цього підходу для обґрунтування своїх доводів, є наявність у судового представника інтересу щодо результатів розгляду справи.

Загалом можна відзначити, що наведені вище суперечності щодо становища представника в судочинстві обумовлені його особливостями, оскільки представники, діючи від «чужого» імені, можуть впливати на розгляд справи, висловлювати свою думку з будь-яких питань у процесі її розгляду, а також у процесі оскарження судових рішень у передбаченому законом порядку. Вказане, в свою чергу, обумовлюється правовою природою судового представництва.

На думку Г.Л. Осокіної, сутність судового представництва розкривається у наступних його особливостях: характері повноважень судового представника, здійснення судового представництва від чужого імені та в чужих інтересах, а також особливий зміст інтересу представника [73, с. 239–244].

Найбільш поширеною в літературі, очевидно, можна вважати точку зору, що, оскільки представник вчиняє процесуальні дії не для себе особисто, а для особи, яку він представляє, то і матеріально-правові наслідки вчинених представником процесуальних дій виникають для цієї особи. У зв'язку з цим інтерес судового представника в справі носить не матеріально-правовий, а виключно процесуальний характер. Судовий представник об'єктивно і суб'єктивно заінтересований в конкретному процесуальному результаті, тобто у вирішенні справи на користь особи, яку він представляє. Таким чином, захищаючи в суді чужі права і законні інтереси, судовий представник, як і процесуальний позивач, виступає носієм процесуального інтересу, який, залежно від конкретного виду представництва, може носити службовий, професійний або суспільний характер.

Так, на думку М.Й. Штефана, юридична заінтересованість представників у справі (службова, громадська, особиста) визначається інтересом тих осіб, від імені і на захист прав яких вони здійснюють свою діяльність; зважаючи на це, їхнє процесуально-правове становище прирівняне до інших осіб, які беруть участь у справі [110, с. 157–158].

В. Н. Івакін стверджує, що «судовий представник має процесуальну заінтересованість, однак вона має особливий характер [...] представник бере участь у розгляді справи для надання юридичної допомоги особі, яку представляють» [54, с. 62]. Т.В. Сахнова вважає, що особистого інтересу (інтересу до об'єкта процесу) представник у справі не має, але він має процесуальну заінтересованість вести процес на користь особи, яку він представляє, і добиватися винесення рішення також в інтересах цієї особи [87, с. 225].

Таким чином, такий підхід передбачає розмежування матеріально-правового інтересу, що впливає з предмета судового спору, та процесуального інтересу, і наділення судового представника саме останнім.

При цьому матеріально-правовий інтерес розуміється як ухвалення рішення певного змісту, що задовольняє вимоги сторони; як отримання того блага, яке надасть рішення суду про задоволення позову або про відмову в задоволенні позову, що означатиме відсутність яких-небудь небажаних правових зобов'язань.

Його значимість, зокрема, проявляється у тому, що він є критерієм для диференціації суб'єктів процесуальних відносин. Так, розрізняють: 1) суб'єктів, що здійснюють правосуддя; 2) суб'єктів, які захищають власні матеріальні інтереси; 3) суб'єктів, які захищають матеріальні інтереси інших осіб; 4) суб'єктів, які сприяють здійсненню правосуддя.

У свою чергу, в юридичній літературі процесуальний інтерес визначається як об'єктивний зв'язок між судовим рішенням в справі та правами, обов'язками і охоронюваними законом інтересами особи; виражена в конкретній поведінці учасника потреба того, щоб підсумком процесуальної діяльності став певний результат [43, с. 61].

Тут необхідно відзначити, що законодавством окремо регламентуються певні питання колізії інтересів судового представника та особи, яку він представляє, що є ще одним підтвердженням їх відокремленості.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокату забороняється укласти договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів, а щодо вже укладених договорів – слід відмовитися від виконання.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ст. 9 Правил адвокатської етики під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Так, виходячи із змісту ч. 2–4 ст. 9 Правил адвокатської етики конфлікт інтересів адвоката та його клієнта має місце в наступних випадках:

- представлення або захист адвокатом одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів;
- представлення, захист клієнта або надання йому правової допомоги без письмової згоди клієнтів, якщо до цього він надавав правову допомогу, здійснював захист або представництво іншого клієнта, від якого він отримав конфіденційну інформацію, дотичну до інтересів нового клієнта;
- представлення, захист клієнта чи надання йому правової допомоги, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

При цьому, якщо в перших двох випадках можна говорити про відсутність особистої (в тому числі – і матеріальної) заінтересованості адвоката і суперечність процесуальних інтересів різних суб'єктів, яких представляв один і той самий адвокат, то в останньому – йдеться про конфлікт інтересів самого адвоката та його клієнта (потенційного чи дійсного). В цьому випадку не може йтися про конфлікт процесуальних

інтересів, оскільки до складання договору про надання правової допомоги адвокат не може розглядатися як учасник судового розгляду.

Також можна відзначити достатньо своєрідний спосіб щодо врегулювання конфлікту інтересів за допомогою так званих «корпоративних (етичних) кодексів».

Так, в юридичній літературі повноваження судового представника розглядаються як його суб'єктивне право на здійснення від імені і на користь особи, яку представляють, процесуальних дій, спрямованих на виникнення для неї певних правових наслідків і одночасно як обов'язок вчинити такі дії, чи як вияв суб'єктивного права і обов'язку представника щодо участі в процесі [94, с. 103].

На думку С.А. Чванкіна, повноваження є відносним суб'єктивним правом представника здійснювати від імені особи, яку представляють, визначені процесуальні дії, які породжують правові наслідки безпосередньо для особи, яку представляють в його відносинах із судом, і одночасно як обов'язок здійснити указані дії для законного представника [107, с. 81–82].

В цілому вважаємо, що можна погодитися з визначенням повноважень судового представника як наданої йому можливості здійснювати певні процесуальні дії від імені і на користь іншої особи.

Процесуальний представник діє у господарському процесі від імені і в інтересах іншої особи у межах наданих нею повноважень. Відповідно до ст. 237 ЦК України представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства. У зв'язку з цим процесуально-правові відносини складаються у зв'язку з визначенням і оформленням повноважень представника у господарському процесі. Отже, обсяг прав представника у господарському суді визначається ГК України, а також повноваженнями, наданими йому особою, представником якої він є.

Процесуальне положення представника, в тому числі і адвоката, тісно пов'язане з процесуальним положенням тієї сторони, яка передає свої

суб'єктивні права й обов'язки представнику. На відміну від сторін, їхні представники допускаються судом до участі у справі. Тобто пред'явлення адвокатом чи представником за договором своїх повноважень передбачає зустрічне волевиявлення владного державного органу – суду прийняти або відмовити в прийнятті повноважень процесуального представника. І якщо суд знайде підстави для відмови в прийнятті повноважень, він виносить з цього приводу мотивовану ухвалу, а сторона має право залучити до справи іншого представника.

Досліджуючи вищевказане, доцільним видається зазначити у ГПК України, що вказані дії господарський суд повинен здійснити до початку розгляду справи по суті, а у разі, якщо вказана інформація стала відома суду або іншим учасникам справи після початку розгляду справи – то негайно після того, як вона стала їм відомою [92, с. 83].

При цьому слід зауважити, що учасниками позовного провадження частіше за все виступають юридичні особи – підприємства та організації. І тому з урахуванням вказаного доречно надати цим особам більше прав при обранні представника. Безперечно, суд повинен попередити учасника справи, що його інтереси можуть бути ущемлені недобросовісним представником або адвокатом.

Проте учасник справи повинен самотійно, на власний ризик визначитися щодо заміни або залишення вказаної особи в якості представника у цій справі.

В юридичній літературі неодноразово висловлювалися думки, згідно з якими процесуальні повноваження представника не можна в «чистому» вигляді віднести ані до процесуальних прав, ані до процесуальних обов'язків.

С. О. Халатов вважає, що повноваження процесуального представника слід розглядати як його суб'єктивне право на вчинення від імені та в інтересах довірителя процесуальних дій, спрямованих на виникнення, у зв'язку з розглядом справи господарським судом, певних правових наслідків для довірителя, і одночасно як обов'язок вчинити зазначені дії [102, с. 102].

Зазначене навряд чи можна визнати вірним. Представник у господарському процесі, як і інші особи, що беруть участь у справі, наділяється і процесуальними правами, і процесуальними обов'язками. Він зобов'язаний при реалізації прав у першу чергу враховувати інтереси, позицію та вказівки довірителя, а приклад «обов'язку вчинити певні дії» для довірителя досить складно навести навіть з існуючої судової практики.

На думку Д. Р. Жаркова, повноваження адвоката-представника в господарському процесі являють собою, з одного боку, прояв суб'єктивного права на участь у процесі, а з іншого – реалізацію даного права шляхом вчинення процесуальних дій. Д. Р. Жарков погоджується з авторами, які вважають, що повноваження – це прояв суб'єктивних прав і обов'язків щодо участі в процесі. Однак з урахуванням того, що суб'єктивний обов'язок існує лише у відносинах між представником і довірителем, а в процесуальних відносинах між представником і судом такого обов'язку немає [49, с. 29].

Представник вправі здійснювати ті процесуальні дії, на вчинення яких він уповноважений довірителем. Таким чином, «уповноваження» являє собою наділення представника правами та обов'язками, подібними до прав і обов'язків сторони в процесі.

Укладаючи договір про надання правової допомоги, предметом якого є представництво в господарському процесі, довіритель тим самим може надати представнику право розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами.

Як і права та обов'язки довірителя (позивача, відповідача, третьої особи), права та обов'язки представника поділяють на загальні і спеціальні. До загальних належать ті, без яких не може обійтися представник, захищаючи інтереси своїх довірителів.

Ними охоплюється право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь в господарських засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення господарському суду тощо. Додаткові права

представника сторони в процесі не регламентовано ані ГК України, ані жодним іншим нормативним актом.

Вказані повноваження докладно не перераховуються в уповноважених документах або навіть не вказуються взагалі. Спеціальні повноваження судового представника стосуються здійснення найбільш важливих дій, пов'язаних з розпорядженням об'єктом процесу, визначенням характеру судового захисту. Щоб між довірителем і представником не сталося якихось непорозумінь з приводу таких дій, повноваження на їх вчинення повинні спеціально обумовлюватися в уповноважуючому документі (наприклад, зміна предмета позову, визнання позову, укладення мирової угоди, передача справи до третейського суду).

З урахуванням цього, до спеціальних повноважень відносять перш за все право на порушення справи в господарському суді представником за договором чи адвокатом, яке можливе лише за наявності вказівки про це у довіреності (договорі). Так, наприклад, суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви, якщо заява підписана особою, яка не має права її підписувати.

Зокрема, суддя господарського суду міста Севастополя Н. Г. Плієва, розглянувши матеріали позовної заяви товариства з обмеженою відповідальністю «Анви» до Управління служби безпеки України в м. Севастополі про стягнення заборгованості у розмірі 82077,58 грн. та «враховуючи, що матеріали позовної заяви не містять довіреності, що підтверджувала б повноваження Петровської О. С. на підписання позову», винесла ухвалу від 10.12.2013 р. по справі № 919/1415/13 про повернення позовної заяви без розгляду в порядку п. 1 частини першої ст. 63 ГПК України [20].

Важко погодитися з думкою Є. О. Трещової, яка вважає, що наділення адвоката-представника такими спеціальними повноваженнями означає наявність між ним і особою, яку він представляє, особливо довірчих відносин [97]. На спростування цієї позиції необхідно зазначити, що процесуальному представництву не властива ознака «особисто-довірчих

відносин адвоката-представника і довірителя». Мотивами, що спонукають надати повноваження на представництво певному суб'єкту, є кваліфікація, досвід, знання, ділова характеристика.

Слід зазначити, що однією з особливостей діяльності адвоката як представника в господарському суді, виходячи з логічного і системного тлумачення норм господарського законодавства та законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, є те, що адвокат як представник може передоручити (передати виконання зобов'язань, прийнятих за договором) тільки особі, яка має статус адвоката. Адже, укладаючи угоду з адвокатом, довіритель виходить з того, що його інтереси представлятиме особа, що володіє необхідною кваліфікацією, досвідом і вмінням підготовки необхідних процесуальних документів.

Необгрунтованою також видається позиція, що представник за довіреністю володіє в процесі всіма правами особи, яку він представляє, з чого деякі автори доходять висновку, що «обмеження обсягу прав представника в довіреності порівняно з повноваженнями, встановленими в законодавстві,[...] є невірним та не повинно братися до уваги судом, що розглядає спір» [111, с. 20].

Більш правильним буде вказати, що процесуальні права та обов'язки представника мають похідний характер від прав та обов'язків довірителя. Іншими словами, представник може мати обсяг повноважень, рівний за довірителя, або менший за нього, причому обмеження встановлюватиме виключно довіритель.

Крім прав, встановлених ст. 46 ГПК України, адвокат додатково має й інші права, визначені ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Порівнюючи названі норми, можна зауважити, що перелік прав адвоката є значно ширшим. Так, адвокат, на відміну від сторони, а отже і від представника сторони, має також право на адвокатський запит; має право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі,

документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом; посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів; одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань тощо.

З одного боку, прибічники адвокатської монополії вказують на зазначені повноваження як на розширений статус адвоката порівняно з представником без такого статусу. Проте слід зауважити, що і сторони у справі не мають таких повноважень. З цього можна зробити висновок, що закон суттєво обмежує можливості щодо самозахисту учасників позовного провадження і «підштовхує» їх до вимушеного звернення до осіб, які мають додаткові можливості порівняно зі всіма іншими учасниками процесу – до адвокатів. Однак вказане не можна визнати вірним і таким, що відповідає загальним принципам національного законодавства, міжнародним нормам та європейським стандартам захисту прав та законних інтересів.

З іншого боку, провівши аналіз вказаних «додаткових» прав адвокатів можна зробити висновок, що більшість з них ширше розкриває права подавати докази та брати участь у дослідженні доказів, встановлені ст. 46 ГПК України для сторін.

Вказані повноваження не є суто процесуальними, оскільки реалізуються не в судовому засіданні, а поза ним, в ході підготовки до судових засідань, при збиранні доказів для підтвердження власної позиції. Крім того, адвокат не може використовувати вказані права безвідносно до конкретної особи (клієнта), права якого він захищатиме із застосуванням наданих йому законом можливостей.

Тому більш обґрунтованою слід вважати позицію, що такими правами володітимуть клієнти адвокатів, а останні лише вправі використати вказані можливості «на користь» і за згодою довірителя, інтереси якого адвокат представлятиме за договором про надання правової допомоги.

2.5. Відшкодування витрат на правову допомогу в господарському процесі

Проблема судових витрат завжди тісно переплітається з забезпеченням одного з основоположних принципів будь-якого виду судочинства – доступністю судового захисту порушених чи оспорюваних прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. У розрізі проведення судової реформи в Україні та прийняття якісно оновленого ГК України питання судових витрат у господарському судочинстві набуває особливого значення [37, с. 60].

Згідно зі ст. 64 Конституції України право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. Поряд із цим, суди господарської юрисдикції, як правило, відмовляють у задоволенні позовних вимог про відшкодування судових витрат на таку допомогу.

До цікавого висновку прийшов Вищий господарський суд України у своїй постанові від 20.03.2013: «В той же час постанова суду апеляційної інстанції в частині відшкодування позивачу витрат з оплати послуг адвоката не може залишатись без змін, і підлягає скасуванню, оскільки угоду про надання правової допомоги позивач уклав не з адвокатом, а з фізичною особою-підприємцем Мартинюк Т.М., що діяла на підставі свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця серія В03 № 983016, яка і надавала зазначені послуги, а тому коли правова допомога у даній справі надавалась не адвокатом, у розумінні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», то ці витрати відшкодуванню у порядку ст. 49 ГПК України не підлягають» [17].

У Постанові ВГСУ від 20.11.2013: «Колегія суддів відхиляє доводи відповідача про укладення ТОВ договору про надання адвокатських послуг саме з ФОП ОСОБА_6 (за наявності у цієї особи свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, а також визначення позивачем при перерахуванні коштів на виконання вказаного договору в призначенні платежу – саме за надання адвокатських послуг), оскільки це не є порушенням норм ст. 49 ГПК України та норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а лише свідчить про те, що вказаний адвокат займається індивідуальною адвокатською діяльністю, а не у складі адвокатського об'єднання тощо» [19]

Слід також пам'ятати, що обмежень щодо суми витрат на правову допомогу в господарських справах на законодавчому рівні не встановлено, на відміну від цивільних та адміністративних справ, проте якщо витрати будуть необґрунтованими, суд не ухвалить рішення про їх компенсацію у повному обсязі.

ГПК України, поряд із ЦПК України, практично не приділяє окремої уваги і особливостям правового статусу адвоката як представника сторін і третіх осіб, за винятком згадки про адвоката «лише в контексті можливості стягнення витрат за послуги адвоката стороні, на користь якої ухвалено рішення» та порядку посвідчення повноважень такого представника. Так, п.6.3 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 21 лютого 2013 року № 7 «Про деякі питання практики застосування Розділу VI Господарського процесуального кодексу України» [9] та Рішенням КСУ від 11 липня 2013 року № 6-рп/2013 по справі № 1-4/2 [17] передбачається, що компенсації підлягають тільки витрати, які були сплачені стороною за отримання послуг саме адвоката, а не будь-якої особи, яка надавала правову допомогу стороні у справі.

Правова природа витрат на правову допомогу неодноразово була предметом розгляду, на підставі чого можемо зробити висновок, що повна і справедлива компенсація всіх витрат на правову допомогу є однією із

основних гарантій забезпечення права особи на професійну правову допомогу і взагалі її доступу до правосуддя. Це зумовлено тим, що якщо витрати сторони – «переможця судового процесу» на юридичні послуги не будуть компенсовані за рахунок опонента, таку перемогу сміливо можна вважати «пірровою». Адже управнена сторона фактично залишиться постраждалою. Можливість компенсації таких витрат визначає сутність професійної діяльності адвоката та слугує одним із критеріїв відмежування його статусу від статусу інших осіб, які надають юридичні послуги, зокрема й у цивільному та господарському процесі.

Тож заслуговують на увагу положення редакцій процесуальних кодексів, що передбачені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII (ст. 126 ГПК України є майже аналогічною до ст. 137 ЦПК України), якими врегульовуються питання щодо витрат на професійну правничу допомогу. Так, з одного боку, позитивними є норми, які визначають складові елементи розміру витрат на правничу допомогу адвоката, необхідність подання доказів на підтвердження такого їх розміру та дотримання критеріїв його співмірності, а з іншого – недоцільним є використання законодавцем термінів «послуги адвоката», «роботи адвоката», які не співвідносяться з природою професійної діяльності адвоката.

Щодо розміру витрат на правничу допомогу адвоката, то він повинен бути співмірним із: складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Без сумніву, позитивним є встановлення на законодавчому рівні вказаних критеріїв співмірності, які повинні враховуватися при визначенні розміру витрат на правничу допомогу адвоката. Слід зауважити, що в цьому

питанні нові Правила адвокатської етики [13] зробили певний крок назад, оскільки у ч. 3 ст. 33 попередніх Правил адвокатської етики [14] зазначалися фактори, що повинні були братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару (які були достатньо якісними за своїм змістом та відповідали міжнародному досвіду з цих питань). Виходячи з цього, незрозумілим залишається, чому цей перелік факторів не отримав свого відображення в новому законодавстві про адвокатуру. У чинній редакції Правил адвокатської етики лише зазначається, що адвокат має право у розумних межах визначати розмір гонорару виходячи із власних міркувань, при цьому можуть враховуватися складність справи, кваліфікація, досвіді завантаженість адвоката та інші обставини (ч. 3 ст. 28).

Крім питань щодо витрат на професійну правничу допомогу, редакції ГПК і ЦПК України, які передбачені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», майже аналогічно врегульовують і питання, що стосуються: поділу учасників судового процесу; участі у справі представника; осіб, які можуть (не можуть) бути представниками; їх повноважень в суді; документів, що підтверджують такі повноваження тощо. Все це додатково підтверджує нашу позицію про міжгалузевий характер правового інституту процесуального представництва та необхідність сприйняття адвоката-представника, у тому числі і в господарському судочинстві, як суб'єкта, що наділяється відносною процесуальною самостійністю.

Варто обумовити, що на сьогоднішній день з приводу відшкодування витрат на правову допомогу сформувалася практика, згідно з якою:

1. Відшкодування витрат на правову допомогу можливе лише у випадку підписання договору про надання такої допомоги безпосередньо з адвокатом або адвокатським об'єднанням.

2. Представництво сторони безпосередньо в судовому засіданні адвокатом (а не головою адвокатського об'єднання, який підписував договір

про надання правової допомоги), який входить до складу адвокатського об'єднання та має меморіальний ордер на представництво сторони, жодним чином не позбавляє сторону права на відшкодування витрат, понесених на правову допомогу.

3. Представництво сторони безпосередньо в судовому засіданні помічником адвоката, який є помічником адвоката, який входить до складу адвокатського об'єднання, жодним чином не позбавляє сторону права на відшкодування витрат, понесених на правову допомогу, оскільки повний комплекс правової допомоги бере на себе саме адвокатське об'єднання.

4. Відшкодування витрат на правову допомогу необхідно підтверджувати доказами, а саме:

- угодою про надання правової допомоги; платіжними дорученнями або іншими документами, які підтверджують сплату послуг за отримання правової допомоги;
- копією свідоцтва адвоката або оригіналу ордера адвоката, з доданням до нього витягу з договору, в якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій;
- звітами про виконану роботу, актами приймання-передачі, рахунками та ін.

5. При визначенні суми оплати послуг на правову допомогу розмір відшкодування не повинен бути неспіврозмірним, тобто явно завищеним. Суд з урахуванням матеріалів конкретної справи, зокрема ціни позову може обмежити цей розмір з огляду на розумну необхідність.

6. Розумна необхідність – це врахування часу, який міг би витратити на підготовку матеріалів кваліфікований фахівець, тривалість розгляду і складність справи; вартість відповідних послуг адвокатів, яка склалася в країні або в регіоні, наявні відомості органів статистики або інших органів про ціни на ринку юридичних послуг; ціна позову; докази, що підтверджують розумність витрат на оплату послуг адвоката (отже, це суто оціночне

поняття). Докази, які підтверджують розумність витрат на оплату послуг адвоката, повинна подавати сторона, що вимагає відшкодування таких витрат.

7. Що стосується юридичних послуг, наданих іншими, відмінними від адвоката, фахівцями у сфері права, то в чинному законодавстві України не передбачена можливість відшкодування їх вартості саме у господарському процесі.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Здійснивши дослідження правового регулювання статусу адвоката в господарському процесі на підставі викладеного в випускній кваліфікаційній роботі матеріалу можна зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що на кожному історичному етапі інститут процесуального представництва піддавався певним змінам, які відповідали існуючому суспільному ладу та економіко-політичній ситуації. Соціально-економічні зміни, які відбулись за роки незалежності України, зумовили перебудову як у політичній сфері, так і в регулюванні правових відносин. Це пояснюється не тільки бажанням переглянути і змінити застарілі положення, а й закономірним процесом розвитку основних принципів, які у свій час слугували фундаментом судоустрою та окремих галузей права.

Охарактеризовано особливості розвитку та становлення інституту представництва в господарському процесі. З'ясовано, що за часів римської епохи було покладено початок розвитку інституту представництва як окремого процесуального інституту, а представництво розглядалося як правозаступництво. Доведено, що вперше була зроблена спроба впорядкування норм судового захисту та виділення адвокатської справи як окремого професійного інституту права Литовським Статутом. За часів Магдебурзького права було переглянуто правовий статус представника обвинуваченого у судовому процесі, що стало одним із основних чинників демократизації тогочасного суспільства. Виявлено, що радянський період розвитку адвокатури можна охарактеризувати визначенням на законодавчому рівні оформлення та підвищенням рівня значущості представництва як окремого інституту права.

2. Господарське процесуальне представництво можна визначити як сукупність правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі вчиненням на підставі закону, договору, локально-правових нормативних актів процесуальних дій представником від імені та в

інтересах іншої особи з метою ефективною реалізації та здійснення захисту господарських прав та законних інтересів учасників господарського процесу.

3. Проаналізувавши види та підстави представництва в господарському процесі, можна навести класифікацію та виділити наступні форми процесуального представництва:

1) договірне – підставою виникнення такого представництва є цивільно-правовий договір доручення або ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

2) законне – пропонуємо розуміти у його класичному розумінні для позначення процесуального представництва осіб, які з певних причин не володіють повною дієздатністю, або безвісно відсутніх осіб;

3) статутне представництво, яке здійснюється органами юридичної особи на підставі локальних-правових нормативних актів (наприклад, при розгляді справ у малозначних спорах (малозначні справи));

4) господарсько-процесуальне представництво, яке здійснюється прокурором в силу закону і свого посадового становища і має публічно-правовий характер.

4. Встановлено, що процесуальне законодавство не містить закріпленого переліку осіб, які можуть здійснювати судове представництво в господарському судочинстві. Для здійснення судового представництва особа повинна відповідати загальним вимогам щодо господарської процесуальної правосуб'єктності представника, а в окремих випадках – також спеціальним вимогам, що встановлені для окремих випадків судового представництва.

Загальними вимогами щодо господарської процесуальної правосуб'єктності представника, що обов'язкові для будь-яких суб'єктів, які здійснюють судове представництво, є:

- наявність господарської процесуальної дієздатності;
- наявність належно посвідчених повноважень на здійснення представництва в суді;

- відсутність встановлених законодавством обмежень щодо здійснення судового представництва;
- відсутність конфлікту інтересів при здійсненні судового представництва.

5. Обгрунтовано, що процесуальною формою участі адвоката в господарському процесі є інститут представництва, який дозволяє йому виконувати правозахисну (правозаступницьку), представницьку і функцію сприяння здійсненню правосуддя. Це надає адвокату можливість реалізувати основне конституційне завдання, яке полягає у захисті прав і свобод людини та громадянина та юридичних осіб.

Також слід зазначити, що без допомоги захисника в галузі права заслухати складну господарську справу в суді складно. Адже тягар доказування в господарських справах покладено на самі сторони, на їхніх представників і захисників, функції яких найчастіше здійснюють адвокати.

6. Визначено, що правовий статус адвоката в господарському процесі – це комплексна категорія, яка відображає його правове становище в суспільстві, що характеризується наявністю в адвоката юридично встановленої сукупності прав, обов'язків, гарантій та відповідальності, які є необхідними і достатніми для здійснення ним адвокатської діяльності щодо надання професійної правничої допомоги на засадах абсолютної незалежності в господарському процесі. Ця категорія акумулює і відтворює всю сукупність взаємовідносин адвоката в суспільстві, і не тільки відображає його реальне правове становище, але й формує юридичний базис для професійної діяльності адвоката в ньому.

7. Особливості участі адвоката в господарському судочинстві визначаються особливостями самого господарського судочинства, розглядом справ про суперечки в господарських відносинах. У свою чергу, ці особливості характеризуються предметом судового розгляду (суперечки в господарських відносинах) і суб'єктним складом (юридичні особи і громадяни-підприємці).

Ефективна робота адвоката під час судового розгляду з господарських справ полягає в тому, щоб у поясненнях в концентрованому вигляді дати аналіз обставин справи з підтвердженням їх відповідності доказами, проаналізувати правовідносини сторін і правові норми, які регулюють ці правовідносини, висловити прохання до суду про задоволення позову або про відмову в позові.

8. Повна і справедлива компенсація всіх витрат на правову допомогу є однією із основних гарантій забезпечення права особи на професійну правову допомогу і взагалі її доступу до правосуддя. Можливість компенсації таких витрат визначає сутність професійної діяльності адвоката та слугує одним із критеріїв відмежування його статусу від статусу інших осіб, які надають юридичні послуги, зокрема й у господарському процесі. Щодо розміру витрат на правничу допомогу адвоката, то він повинен бути співмірним із: складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

9. Відшкодування витрат на правову допомогу необхідно підтверджувати доказами, а саме:

- угодою про надання правової допомоги; платіжними дорученнями або іншими документами, які підтверджують сплату послуг за отримання правової допомоги;
- копією свідоцтва адвоката або оригіналу ордера адвоката, з доданням до нього витягу з договору, в якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій;
- звітами про виконану роботу, актами приймання-передачі, рахунками та ін.

При визначенні суми оплати послуг на правову допомогу розмір відшкодування не повинен бути неспіврозмірним, тобто явно завищеним. Суд з урахуванням матеріалів конкретної справи, зокрема ціни позову може обмежити цей розмір з огляду на розумну необхідність. Розумна необхідність – це врахування часу, який міг би витратити на підготовку матеріалів кваліфікований фахівець, тривалість розгляду і складність справи; вартість відповідних послуг адвокатів, яка склалася в країні або в регіоні, наявні відомості органів статистики або інших органів про ціни на ринку юридичних послуг; ціна позову; докази, що підтверджують розумність витрат на оплату послуг адвоката (отже, це суто оціночне поняття). Докази, які підтверджують розумність витрат на оплату послуг адвоката, повинна подавати сторона, що вимагає відшкодування таких витрат.

10. Встановлено необхідність створення саморегульованих організацій (СРО) на ринку юридичних послуг. Для повного виконання поставлених цілей та функцій саморегульованих організацій, перед членами мають поставити обов'язок вносити на рахунок саморегульованих організацій членські внески. Розпорядитися коштами, що надходять на саморегульованих організацій мають самі ж члени саморегульованих організацій шляхом голосування на засіданнях. В даних засіданнях повинні приймати участь представники кожного з членів саморегульованих організацій. Розмір внесків повинен бути визначений положенням про членські внески, яке має бути затверджено на тих же засіданнях.

Метою створення саморегульованих організацій на ринку юридичних послуг є підвищення ефективності регулювання юридичних послуг, підвищення якості таких послуг, забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами, які здійснюють господарську діяльність пов'язану з наданням юридичних послуг їх клієнтами, та органами державної влади.

Завданням же є представництво інтересів членів саморегульованої організації на ринку юридичних послуг перед органами державної влади та місцевого самоврядування; організація навчання, підвищення кваліфікації

фахівців у галузі права; забезпечення економічної конкуренції на ринку юридичних послуг; забезпечення відкритості та доступності інформації про юридичні послуги та умови їх надання.

З метою удосконалення чинного законодавства України з питань окремого запровадження та нормативного закріплення статусу адвоката як процесуального представника в господарському процесі на законодавчому рівні потрібно:

- окремо встановити в ГПК України, що представниками в господарських судах можуть бути адвокати, які одночасно виступають особами, що надають правову допомогу сторонам та третім особам;
- закріпити на законодавчому рівні можливість застосування господарським судом аналогії закону шляхом застосування процесуального закону, що регулює подібні за змістом відносини, якщо відповідні правовідносини, зокрема з представництва, не врегульовані ГПК України, а за відсутності такої можливості – виходити із загальних засад законодавства (аналогія права);
- передбачити в ГПК України положення про те, що господарський суд не може чинити перешкоди учаснику судового процесу у вільному виборі представника, який захищає в суді його права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України 28 червня 1996 року №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6.
3. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-14.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076- VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 року № 1401-VIII // Голос України. – № 118. – 2016.
6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
7. Про забезпечення права на справедливий суд: Закону України від 12.02.2015 р. № 192-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 18, № 19-20.
8. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 2-3.
9. Про деякі питання практики застосування Розділу VI Господарського процесуального кодексу України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 21 лютого 2013 року № 7 // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 2.
10. Про затвердження роз'яснення щодо гарантій адвокатської діяльності та окремих умов дисциплінарної відповідальності, затверджено рішенням РАУ від 26 лютого 2016 року № 74. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-02-26-r-shennya-rau-74_56ebaf5d9f6da.pdf

11. Про державний Арбітраж в СРСР; Закон від 30.11.1979 № 1163-10 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1163400-79>

12. Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2012 р. № 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0036871-12>

13. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf>

14. Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 1 жовтня 1999 року № 6/VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS128.html(втратили чинність).

15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU50K02U.html

16. «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» ст.131/2 Ісключительно адвокат осуществляет представительство другого лица в суде, а также защиту от уголовного обвинения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/petition/18712>

17. Рішення КСУ від 11 липня 2013 року № 6-рп/2013 у справі за конституційним зверненням Приватного малого підприємства – фірми «Максима» щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 59 Конституції України, ч. 1 ст. 44 Господарського процесуального кодексу України (справа про відшкодування витратна юридичні послуги у господарському судочинстві) // Вісник Конституційного суду України. – 2013. – № 4.

18. Постанова Вищий господарський суд України від 20.03.13 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>
19. Постанова Вишого господарського суду України від 20.11.13 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>
20. Ухвала господарського суду міста Севастополя від 10.12.2013р. у справі № 919/1415/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35863539>
21. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26 вересня 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_590
22. Декрет № 1 «Про суд» від 24 листопада 1917 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude1.htm
23. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь от 11.01.1999 года №238-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=198
24. Абдулаев М. И. Проблемы теории государства и права: учебник / М. И. Абдулаев, С. А. Комаров. –СПб.: Питер, 2003. – 576 с.
25. Адвокатура України : навч. посіб. Кн. 1 / Центр прав. дослідж. Фурси. – Київ : Видавець Фурса С Я. ; КНТ, 2013. – 317 с.
26. Азаров Ю.І. Класифікація учасників кримінального процесу / Ю. І. Азаров // Митна справа. – 2014. – Спец. вип. – С. 111–114.
27. Андрусів В.Г. Співвідношення правового статусу та процесуального становища адвоката-захисника / В. Г. Андрусів // Плебсологічна оцінка сучасної світової фінансово-економічної кризи і завдань стратегічного менеджменту: матеріали доповідей та виступів II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 квітня 2009 р.). – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – Вип. 2. – С. 195-198.

28. Беяневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В. Е. Беяневич. – К.: Юстініан, 2006. – 872 с.
29. Бессарабов В.Г. Понятіе правового статусу адвоката / В.Г.Бессарабов, М.А.Косарев // Право и политика. – 2005. – № 11. – С. 93-102.
30. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія / С.С. Бичкова. – К.: Атіка, 2011. – 420 с.
31. Бойков А.Д. Статус адвоката: содержание, квалификационные требования принципы адвокатской деятельности: автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / А. Д. Бойков. – М., 2010. – 27 с.
32. Борзих Н.В. Адвокат як суб'єкт захисту та його повноваження / Н. В. Борзих // Вісник Донецького університету. Серія В «Економіка і право». – 2007. – № 2. – С. 445-455
33. Бровченко С.В. Гарантії незалежності адвоката. Проблеми забезпечення уголовно-правових гарантії незалежності адвокату, виступаючому в російському уголовном судопроизводстве в качестве защитника [Електронний ресурс] / С. В. Бровченко. – Режим доступу: <http://russian-lawyers.ru/brovchenko2.shtml>
34. Буробин В. Адвокатский ордер – необходимость или анахронизм? [Електронний ресурс] / В. Буробин. – Режим доступу: http://fparf.ru/news/all_news/blogs/VBurobin
35. Варфоломеева Т.В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру». Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність: зб. норм. актів / Т.В.Варфоломеева, С.В. Гончаренко. –К.: Юрінком Інтер, 2003. 432 с.
36. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник / А. Б. Венгеров. –М.: Омега-Л, 2002. – 608 с.
37. Вербіцька М. Деякі аспекти судових витрат у господарському процесі / М. Вербіцька, О. Росоляк // Науковий вісник Херсонського

державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2017. – Випуск №3. Том 1 – С. 60-64.

38. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н. В. Витрук. – М.: Норма, 2008. – 448 с.

39. Глотов Н. Оновлена адвокатура: новий закон – старі й нові проблеми / Н. Глотов // Юридичний вісник України. – 2012. – № 28. – С. 12.

40. Головань І. Справедливий розподіл витрат на правову допомогу та реалізація права на судовий захист [Електронний ресурс] / І. Головань. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/igolovan/article/3487>

41. Гончарова Н.Н. Формирование и реализация адвокатом правовой позиции по гражданскому делу: дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Н. Н. Гончарова. – М., 2008. – 224 с.

42. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства: Учебник для студентов вузов / В. Г. Графский. – М.: Норма, 2000. – 744с.

43. Григорчук Є.В. Поняття процесуального інтересу та правової позиції свідка у кримінальному судочинстві України / Є.В. Григорчук // Наука і правоохорона. – 2013. – № 4 (22).– С. 59-64.

44. Джалилов Д.Р. Гражданское процессуальное правоотношение и его субъекты / Д. Р. Джалилов. – Душанбе, 1962. – 41с.

45. Довідник майбутнього адвоката / Т.В. Варфоломєєва, Н.М. Мироненко, З.В. Ромовська [та ін.]. – К.: Прецедент, 2010. – 1151 с.

46. Дюкина В.Р. Гражданско-правовое регулирование оказания адвокатских услуг в праве Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. Р. Дюкина. – М., 2014. – 201 с.

47. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: У 2 ч. / О. Д. Святоцький, Т. Г. Захарченко, С. Ф. Сафулько та ін.; За заг. ред. С. Ф. Сафулька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2010. – Ч. 1. – 616 с.

48. Єфіменко М.Ю. Оформлення повноважень адвоката в цивільному процесі / М. Ю. Єфіменко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Право. – 2014. – № 7. – С. 181-188.

49. Жарков Д.Р. Об институте представительства в проекте АПК РФ / Д.Р. Жарков // Современное право. – 2001. – №8. – С. 29 – 35.

50. Заборовский В.В. Полномочия адвоката-представителя в гражданском процессе Украины и их оформление / В. В. Заборовский // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право. – 2014. – № 2. – С. 97-105.

51. Заворотько П.П. Особи, які беруть участь у справах позовного провадження / П. П. Заворотько, М.Й. Штефан. – Київ, 1967. – 105с.

52. Зайцева И.И. Адвокатура России: автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / И. И. Зайцева. – Екатеринбург, 2003. – 44 с.

53. Заяць В.С. Правове регулювання участі представника у судовому адміністративному процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. С. Заяць. – Ірпінь, 2011. – 20 с.

54. Ивакин В.Н. Процессуальное положение судебных представителей / В.Н. Ивакин // Правоведение. – 1985. – № 5. – С. 62-65.

55. Ильинская И.М. Судебное представительство в гражданском процессе / И.М.Ильинская, Л. Ф.Лесницкая. – М.: Юрид. лит., 1964. – 162 с.

56. История русской адвокатуры. Том первый. Гессен И. В. Адвокатура, общество и государство (1864–1914) / Сост. С. Н. Гаврилов. – М.: Юристъ, 2009. – 376 с. – С. 55.

57. Иванчулинець Д.В. Законне представництво у цивільному процесі: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д.В. Иванчулинець. – К., 2012. – 200 с.

58. Керноз Н. Є. Проблемні питання узгодженості понять «юрисдикція», «підвідомчість», «компетенція» у контексті процесуального законодавства України / Н. Є. Керноз // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці: щоквартальний науковий збірник. – 2009. – № 1. – С. 80-91

59. Кирюшина С.В. Реализация адвокатом полномочий по защите прав и законных интересов граждан в гражданском судопроизводстве:

организационно-правовой аспект: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / С. В. Кирюшина. – М., 2009. – 24 с.

60. Ковтун Л. Представництво в цивільному процесі: окремі проблеми / Л. Ковтун // Право України. – 2014. – № 1. – С. 139–143.

61. Кожевников А.В. Адвокат-представитель потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А. В. Кожевников. – Свердловск, 1974. – 25 с.

62. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. Посіб / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доповн. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 247 с.

63. Крашенникова Н.А. Римское право: Учебное пособие / Н. А. Крашенникова, О. А. Жидков. – М., 2001. – 185с.

64. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

65. Лазько Г.З. Правова природа процесуального представництва у цивільному процесі: дис... канд. юрид. наук. 12.00.03 / Лазько Гюльназ Заурівна. – К., 2006. – 203 с.

66. Леонтьева Е.А. О деятельности адвоката-представителя в гражданском судопроизводстве / Е. А. Леонтьева // Адвокатская практика. – 2008. – № 4. – С. 13-15.

67. Мостовенко С. Адвокат – не посередник між чиновником і клієнтом! / С. Мостовенко // Дзеркало тижня. – 2012. – № 26. – С. 6.

68. Невзгодина Е.Л. Основания добровольного представительства в современном гражданском праве России / Е. Л. Невзгодина // Вестник Омского университета. – 2008. – № 4. – С. 98-110.

69. Нердрум Г. Об адвокатах и адвокатской деятельности в Норвегии / Г. Нердрум // Вестник Федеральной палаты адвокатов РФ. – 2008. – № 1. – С. 95-119.

70. Ніколенко Л. М. Господарське процесуальне право України : підручник / Л. М. Ніколенко ; Маріуп. держ. ун-т. – О. : Фенікс, 2011. – 512 с.

71. Общая теория государства и права: учебник / А.Ф. Вишнеvский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; под. ред. В.А. Кучинского. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во деловой и учеб. лит-ры, 2006. - 656 с.

72. Орач Є.М. Основи римського права: Курс лекцій. / Є.М. Орач, Б. Й. Тищик. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 272с.

73. Осокина Г.Л. Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть: Учебное пособие / Г.Л. Осокина. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002. – 616 с.

74. Павлуник І.А. Представництво в цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Павлуник Ігор Анатолійович. – К., 2002. – 199 с.

75. Пилипенко Ю.С. Адвокатура в Швейцарии / Ю. С. Пилипенко // Адвокат. – 2011. – №5. – С. 66-76.

76. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: Підручник / О. А. Підпригора. – К.: Вентурі, 1997. – 336с.

77. Политология. Курс лекций / Под ред. М.Н. Марченко. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Юристь, 2003. 683 с.

78. Постникова В.В. Требования к лицу, претендующему на приобретение статуса адвоката, в Российской Федерации и в Великобритании / В. В. Постникова // Адвокатская практика. – 2013. – № 5. – С. 33-37.

79. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.10 / С. В. Прилуцький. – К., 2013. – 35 с.

80. Проблемы общей теории права и государства: учеб. для вузов / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2004. – 832 с.

81. Процько Г.І. Правовий статус: поняття та структура. Південноукраїнський правничий часопис / Г. І. Процько. – 2011. – № 3. – С. 88-91.

82. Рагулин А.В. Профессиональные права адвоката-защитника в Российской Федерации. Вопросы теории и практики: дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.11 / А. В. Рагулин. М., 2014. – 462 с.

83. Рогачева О.С. Особенности административно-процессуального статуса адвоката в производстве по делу о налоговом правонарушении: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 / О. С. Рогачева. – Воронеж, 2001. – 24 с.

84. Сафулько С. Адвокатура поза пірамідою ієрархії / С. Сафулько // Дзеркало тижня. – 2005. – № 9. – С. 6.

85. Сафулько С. Українська адвокатура: в очікуванні вчорашнього дня / С. Сафулько // Право України. – 2010. – № 3. – С. 133-139.

86. Сафулько С. Ф. До питання реалізації світових стандартів адвокатури в українській практиці / С. Ф. Сафулько // Право України – 2011. – № 10. – С. 241–246

87. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: Теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 676 с.

88. Северова Є.С. Представництво за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному праві України :автореферат дис. канд. юрид. наук / Є. С. Северова. – О., 2004. – 19с.

89. Смоленский М.Б. Адвокатская деятельность и адвокатура Российской Федерации / М. Б. Смоленский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 256 с.

90. Соловьева Ю.И. Актуальные проблемы правового статуса адвоката в Российской Федерации на современном этапе (г. Вологда, 31 мая 2013 г.). – Вологда: ИП Валеева В.Н., 2013. – С. 155-160.

91. Стандарты справедливого правосудия (международные и национальные практики) / кол. авторов ; под. ред. Т. Г. Морщаковой. – М. : Мысль, 2012. – 584 с

92. Степанова Т.В. Особенности представительства юридических осóб у господарському процесі адвокатом та іншими особами / Т.В. Степанова // Правова держава. – 2016. – № 22. – С. 81 – 87.

93. Стецовский Ю. И. Профессиональный долг адвоката и его статус / Ю. И. Стецовский, Г. Б. Мирзоев. – М. : Юнити-Дана, 2013. – 159 с.

94. Табак И.А. Новые положения судебного представительства в гражданском судопроизводстве: дис. канд. юрид. наук: 12.00.15 / Табак Ирина Александровна. – Саратов, 2006. – 228 с.

95. Тарло Е.Г. Проблемы профессионального представительства в судопроизводстве России: автореф. дис. д-ра юрид. наук / Е.Г. Тарло. – М., 2005. – 47 с.

96. Теория государства и права: учебник для вузов / Под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – 616 с.

97. Трещёва Е.А. Проблемы представительства сторон в арбитражном процессе [Текст]: дис. канд. юрид. наук: 12.00.15 / Е.А. Трещёва. – Ростов-на Дону, 1983. – 218 с

98. Трунов И.Л. Что делать с противоправным воспрепятствованием деятельности адвоката / И. Л. Трунов // Адвокат. – 2005. – № 12. – С. 11-18.

99. Федотова Т.А. Адвокатская деятельность и проблемы судебного представительства: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Т. А. Федотова. – М., 2009. – 25 с.

100. Фіолевський Д.П. Адвокатура : підручник / Д. П. Фіолевський. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Алерта, 2014. – 624 с.

101. Фурса С. А. Адвокатура України : навч. посіб. / С. А. Фурса. – Київ : КНТ, 2007. – Кн. 1. – 938 с.

102. Халатов С.А. Представительство в гражданском и арбитражном процессе / С.А. Халатов. – М.: НОРМА, 2002. – 208 с.

103. Харитонов С.О. Основы римского частного права: учебн. пособие / С. О. Харитонов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 416с.

104. Хван Л.Б. Некоторые вопросы регулирования адвокатской практики: сравнительно-правовой анализ законодательства стран СНГ (на материалах Армении, Азербайджана, Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Узбекистана) / Л. Б. Хван // Журнал российского права. – 2011. – №3.

105. Хотенець П.В. Правовий статус адвоката в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / П. В. Хотенець. – Х., 2002. – 23 с.

106. Чапля О. М. Процесуальне становище адвоката у господарському судочинстві [Електронний ресурс] / О. М. Чапля. – Режим доступу : http://barrister.od.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=16;2011-03-2716-13-42&catid=2:2011-03-25-09-00-39&Itemid=18.

107. Чванкін С.А. Добровільне представництво у цивільному процесі України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Чванкін Сергій Анатолійович. – О., 2005. – 226 с.

108. Чечот Д.М. Участники гражданского процесса / Д.М. Чечот. – М.: Госюриздат, 1960. – 190 с.

109. Шерстюк В.М. Судебное представительство по гражданским делам / В. М. Шерстюк. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 113с.

110. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл / М.Й. Штефан. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.

111. Щербина В.С. Правовое положение участников арбитражного процесса: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / В. С. Щербина. – К., 1982. – 24 с.

112. Экономическое правосудие. Россия, Вятка, Киров. К 20-летию арбитражных судов и 90-летию государственного арбитража. – Киров: Экспресс, 2012. – 280 с.

113. Ямковий В. І. Проблемні питання участі адвоката як процесуального представника в господарському суді / В. І. Ямковий // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 466–472.

114. Code de procédure civile: Le décret № 75-1123 du 5 décembre 1975.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.legifrance.gouv.fr/affich>

Texte.do?cidTexte=JORFTEXT000000507244&categorieLien=cid